

K. GAIVENIS

DVIŽODŽIAI SUDĖTINIAI TERMINAI DABARTINĖJE LIETUVIŲ KALBOJE

IVADINĖS PASTABOS

§ 1. Pastarajame dešimtmetyje termino savoka truputį pagilėjo. Apibūdinami jos definiciją, daugelis leksikologų dabar pažymi, kad terminais reikia laikyti ne tik atskirus žodžius, bet ir jų junginius. Dažnai dar patikslinama: „leksikalizuotus žodžių junginius“, „substantyvinius leksikalizuotus žodžių junginius“ ir t. t. Pasirodė keletas reikšmingų straipsnių ir jų rinkinių, kuriuose truputį naujaip apibūdinami terminai ir apžvelgiami jų vieta kalbos leksikos sistemoje¹. Plečiantis ir gilėjant termino savokos turiniui, taip pat pradėta intensyviai ir detaliau tyrinėti terminijos santykiai su frazeologija ir buitine leksika. Susidomėta taip pat terminų pateikimu bendruose bei specialiuose žodynuose. Taigi atskirų mokslo sričių terminija tampa vis gausesnių tyrinėjimų objektu. Sudėtiniam terminams specialiai nagrinėti tėra skirtas tik vieną kitas straipsnis². Rusų kalbos sudėtiniais terminais daugiausia domėjosi veilonis D. Lotė, po kurio mirties šia tema buvo išleistos bent trys knygos³. Mūsų kalbos sudėtiniais terminais iki šiol mažai kas domėjosi, nors išairių mokslo sričių terminų žodynuose jie sudaro didesniąją visų terminų dalį. Šio straipsnio tikslas – panagrinėti dvižodžių sudėtinių terminų tipus (gramatinės konfigūracijas) ir jų vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje, atsižvelgiant į išairių sričių terminų norminimo praktiką. Pavyzdžiai šiam straipsnui rinkti iš pokario metais mūsų respublikoje išleistų terminų žodynų, brieletenių ir išairių sričių originalių mokslo ve-

¹ Žr. Л. А. Капанадзе, О понятиях термин и терминология, – Развитие лексики современного русского языка, М., 1965; А. А. Реформатский, Термин как член лексической системы языка, – Проблемы структурной лингвистики 1967, М., 1968; Б. Н. Головин, О некоторых проблемах изучения терминов, – „Вестник Московского университета“, Филология, № 5, М., 1972; Г. Ахманова ир kt., Terminology: theory and method, М., 1974; straipsnių rinkiniai: Лингвистические проблемы научно-технической терминологии, М., 1970; Вопросы русской терминологии, М., 1971; Терминология и норма, М., 1972 ир kt.

² Жr. В. М. Овчаренко, Терминологическая цельность многокомпонентных терминологических сочетаний в современном английском языке, – „Вестник Харьковского университета“, вып. 2, Харьков, 1965; Н. А. Баскаков, Структурные типы терминов в турецком языке и их лексикографическое оформление, – „Лексикографический сборник“, вып. 6, М., 1963; К. С. Маркарова, Основные типы двухкомпонентных именных терминов, – „Ученые записки Азербайджанского пед. ин-та“, Баку, 1966; Л. Ф. Кирова, Устойчивые словосочетания прилагательного и существительного в терминологической функции, – „Ученые записки Днепропетровского университета“, т. 70, вып. 17, Днепропетровск, 1960 ир kt.

³ Жr. Д. С. Лотте, Основы построения научно-технической терминологии, М., 1961; to paties, Образование и правописание трехэлементных научно-технических терминов, М., 1969; to paties, Краткие формы научно-технических терминов, М., 1971.

kalų. Greta lietuviškų terminų skliausteliuose prirašomi panaudotuose šaltiniuose pateikti atitikmenys rusų, vokiečių ir anglų kalbomis. Tų atitikmenų rašyba ir dėmenų tvarka išlaikoma tokia pat, kaip ir veikaluose, iš kurių jie paimti, tik jeigu šaltinyje pateikiami bent keli sinonimai, tai pasinaudojama paprastai tik tais, kurie pateikiami pirmoje vietoje ar geriausiai paaškina atitinkamą lietuvišką terminą. Prie rusiškų, vokiškų ir angliškų atitikmenų cituojamame šaltinyje esantys įvairūs sutrumpinimai (pvz., terminologinės srities pažymos), išskyrus vokiškų terminų gramatinės giminės santrumpas, praleidžiami. Po pavyzdžių nurodomos šaltinių santrumpas, romeniškais skaitmenimis pažymint veikalų tomus, o arabiškais – puslapius. Papildomi arabiški skaitmenys, prirašyti lenktiniuose skliausteliuose, rodo tēstinio leidinio sąsiuvinių arba periodinio leidinio numerį.

§ 2. Nominatyvinių derinamųjų, valdomųjų ir šliejamųjų žodžių junginių, einančių pastoviais leksiniai vienetais, daugiausia vartojama mokslo kalboje. Jie įvardija ne tik rūšines kurios nors mokslo srities sąvokas, bet gali eiti įvairių kitų sudėtinės sąvokų pavadinimais. Šios srities terminų gausiai pateikiama ir senuosiuose mūsų kalbos žodynose, pvz.: K. Širvydo „Dictionarium trium linguarum“ (pagal 1642 m. leidimą) – *kanapine paukštetele* (*konopka ptak*) *dzwoniec*, *Linaria* (118, 34 a); *kaltas tekintoiu* (*Tokarskie dłoto*) *Tornus* (444, 14 b); *kaulalis žaišlinis*, *bruzgulis* (*kul do grania*) *Galus*, *taxillus* (144, 30 b), *akmuo gieląžiatraukis*, *Magnet*, *Magnes*, *Siderites* (161, 16 b), P. Ruigio „Litausch – deutsches und Deutsch – litauisches Lexicon“ (1747) – *Bangos žuwis*, *ein Wallfisch* (12), *Gurgжджеi laukinnei*, *die Angelica* (45), *Dantis krumminis*, *der Backenzahn* (22), *Gimmines Eilē*, *eine Geburtslinie* (39), L. Ivinskio rankraštiniame „Lenkų – lietuvių kalbų žodyne“ – *Macierzanka*, -i *Cziōbras paprastasis žölje*: (*Thymus serpyllum*); *Bawelnica*, -cy f. *Bowelinis àudiklas*; *Miedziak*, -a. m. *Warinis pīnigas*; *Likwor*, -u m. *Arielka pritajsitojé* (uogomis arba wājsejs); *Maśluk*, -a m. *Rièbisis kazliēkas*, grības (*Boletus luteus*) ir kt. Néra né vieno didesnio spaudsinto ar rankraštiniu lietuvių kalbos žodyno, kuriame nebūtų tokio tipo žodžio junginių – sudėtinės terminų. Pirmuojuose spaudsintuose lietuviškuose terminų žodynėliuose⁴ taip pat randame iš dviejų ir net trijų dėmenų sudarytų sudėtinės terminų. Nepaisant to, „sudėtinio termino“ sąvoka formavosi net kelis šimtmečius ir ilgai neturėjo jokio pavadinimo.

Nevienalytėms sąvokoms apibūdinti būdvardis *sudētinis* lietuvių terminijoje pradėtas vartoti daugiau kaip prieš du šimtmečius. Pavyzdžiui, jis randamas jau P. Ruigio (1747), D. Sutkevičiaus (1848) ir kituose XVIII – XIX a. lietuviškuose žodynose. S. Daukantas „Prasmoje...“ (1837) įvardžius taip pat yra skirtęs į „iwardės isztisoses ir sudietinės“. Nemaža augalų morfoligijos terminų su šiuo būdvardžiu yra pasiūlęs K. Grinius⁵, pvz.: *sudētiniai lapai* – *folia composita*, *сложные листья*; *sudētinė šluotelė* – *panicula composita*, *сложная*

⁴ Žr. P. Matulionis, Žolynas, II dalis, Lietuvos augalų žodynas ir augalų taislas, Vilnius, 1906; Z. Žemaitis, Geometrijos ir trigonometrijos terminų rinkinėlis, Kaunas, 1920; M. Šikšnys, Aritmetikos ir algebro terminų žodynėlis, Kaunas, 1919; A. Maciejauskis, Techniko žodynėlis, Kaunas, 1920; Kariškas lietuviškai – rusiškas ir rusiškai – lietuviškas žodynėlis, Kaunas, 1919; J. Elisonas, Zoologijos sistematikos terminų žodynėlis, Kaunas, 1920 ir kt.

⁵ Žr. K. Grinius, Apie botanikos organografijos lietuvišką terminologiją, – „Lietuvių tauata“, III, Vilnius, 1914, p. 431.

метёлка; *sudētinis vaisius* – *fructus compositus*, сложный плод; *sudētinai vyrukai* – *stamina composita*, *sudētinės šaknys* – *radices compositae* и т.д. Русу kalbos būdvardžiai сложный и составной си́лома versti lietuvišku atitikmeniu *sudētinis* Z. Žemaičio „Geometrijos ir trigonometrijos terminų rinkinėlyje“ (K., 1920) ir A. Vireliūno iniciatyva išleistoje knygelėje „Ivardai, arba terminai, priimti Terminologijos komisijos“ (K., 1924). *Sudētinio sakinio* terminą vartojo K. Jaunius ir J. Jablonskis savo gramatikose⁶. Taigi būdvardis *sudētinis* lietuvių terminijoje buvo daug kieno vartojamas kaip įvairių sričių terminų rūšinis (atributivinis) elementas nevienalytēms sąvokoms apibūdinti, nors patiemis terminams įvardyti ilgą laiką niekieno nebuvvo pritaikytas.

Sudētinius terminus, kaip atskirą terminų rūšį, pirmasis išskyre ir pavadinio įžymus mūsų kalbininkas J. Jablonskis, 1913 m. recenzuodamas K. Jauniaus „Lietuvos kalbos gramatiką“. Peikdamas K. Jauniaus veiksmažodžio laiką pavadinimus, jis rašė: „Sudurtiniai terminai: *pirmiaus būsiqsis* arba *pirmiaus buvęs* *laikas* netinka mūsų kalbai...“⁷. Taigi matome, kad iš kelių žodžių sudarytus terminus J. Jablonskis vadino *sudurtiniai terminais*. Šis pavadinimas, tur būt, buvo pavartotas spontaniškai ir vėliau nei pats J. Jablonskis, nei kiti kalbininkai jo nebevartojo. 1914 m. K. Grinius, rašydamas apie augalų morfologijos lietuvišku terminus, vartojo *daugialypinių vardų* pavadinimą. Vėliau teoriniai ir praktiniai terminologijos klausimais šiek tiek domėjos iki kurie buržuazinės Lietuvos kalbininkai ir filosofai, bet sudētinų terminų jie plačiau nenagrinėjo.

Pokario metais, išsiplėtus visų lietuvių kalbotyros sričių tyrinėjimams, žodžių junginiai nagrinėti keliais aspektais. Pakeisti ir kai kurių gramatininių žodžių junginių pavadinimai. Pavyzdžiu, mokyklinėje J. Žiugždos „Lietuvos kalbos gramatikoje“, sekant J. Jablonskio gramatikomis, dar vartojami *sudurtinių skaitvardžių*, *sudurtinių įvardžių* ir *sudurtinių prieveiksmių* terminai, kuriais vadinami iš kelių atskirų žodžių sudaryti skaitvardžiai, įvardžiai ar prieveiksmiai. Akademinėje „Lietuvos kalbos gramatikoje“ šių terminų jau atsisakyta ir tie patys žodžių junginiai, sudarantys vieną leksinį vienetą, vadinami *samplerainiai*⁸. Šiame veikale pažymima, kad sudurtiniai ir samplerainiai skaitvardžiai sudaro *sudētinų skaitvardžių* struktūrinį tipą⁹. Prof. J. Budzinskis pažymi, kad *samplerainių įvardžių* ir *samplerainių skaitvardžių* terminai mokykloje dar nevartojami, ir, kalbėdamas apie prieveiksmių dėstymą, rašo: „Kol šis terminas aštuonmetėje mokykloje nevartojamas, galėtume kelias nesuaugusiais žodžiais rašomus prieveiksmius vadinti sudētiniais nesutrumpėjusiais arba tiesiog sudētiniais prieveiksmiais¹⁰. Taigi, būdvardis *sudētinis* (plg. *sudētinis sakinys*), prieš pusę šimtmečio pradėtas vartoti

⁶ Žr. K. Jaunius, Lietuvos kalbos gramatika, Peterburgas, 1911, p. 12; Rygiškių Jono Lietuvos kalbos sintaksė, Seinai, 1911, p. 252 ir t. t.

⁷ Žr. J. Jablonskis, Rinktiniai raštai (sudarė J. Palionis), 2, Vilnius, 1959, p. 134.

⁸ Žr. Lietuvos kalbos gramatika (vyr. red. K. Ulydas), I, Vilnius, 1965, p. 636, 719. *Samplakiniai įvardžiai* ir *samplerainės dalelytes* dar anksčiau yra išskyre A. Valeckienė (žr. Lietuvos kalbos įvardžiai ir jų reikšmės, – „Lietuvos kalbotyros klausimai“, VI, Vilnius, 1963, p. 31 tt.) ir V. L. Butis (žr. Lietuvos kalbos sudētinės dalelytės, – Lietuvos kalbos morfologinė sandara ir jos raida, Vilnius, 1964, p. 128 tt.).

⁹ Ten pat, p. 636.

¹⁰ Žr. J. Budzinskis, Prieveiksmių rašybos kartojimas, – „Tarybinė mokykla“, 1967, Nr. 11, p. 28.

kaip sintaksės terminų elementas, tarybiniais metais pamažu pradeda išitvirtinti jau ir morfologijos, ir leksikos terminijoje. Kadangi sudėtiniai terminai yra kiek kitokio pobūdžio žodžių junginiai, negu minėti samplaikiniai įvardžiai, skaitvardžiai ir prieveiksmiai, ir kadangi *sudėtinų terminų* pavadinimas pastaraisiais metais jau ne kartą buvo vartotas žodynų įvaduose¹¹, mokslinėje periodikoje ir laikrašiuose¹², jis geriausiai ir tinka pavadinti terminams, sudarytiems iš dviejų ar kelių žodžių, sudarančių derinamuosius, valdomuosius ar šliejamuosius žodžių junginius.

§ 3. Designatų terminologizacija dažnai siejasi ir su jų pavadinimų formos pakitimui: ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose moksliniais terminais dažniau eina ne žodžių junginiai, bet jiems paraleliai vartojami atitinkami sudurtiniai pavadinimai, plg.: lietuvių *sausas krūmas* ir *sauskrūmis* (plg. lot. *Sarothamnus scoparius*) Fit 209, *pilka žemė* ir *pilkžemis* (plg. rusų *серозём*) GeolŽ 132, *šiltas namas* ir *šiltnamis* BotŽ 436 ir pan. vokiečių *Industrieproduktion* ir *industrielle Produktion*, *Betriebsgewerkschaftsleitung* ir *betriebliche Gewerkschaftsleitung*¹³, anglų *black bird* ir *blackbird*¹⁴. Vienu kitu atveju sudėtiniam, o ne sudurtiniams terminams teikiama pirmenybė. Dažniausiai tai būna tada, kai kitos rūšinės opozicijos esti įvardijamos sudėtiniais terminais. Be to, naujai išskirtas rūšines savokas daug dažniau stengiamasi įvardyti sudėtiniais terminais, negu vienažodžiais.

Sudėtinų terminų terminologizacija ir determinologizacija, jų virtimas vienažodžiais atitikmenimis ir kiti-šio tipo terminų turinio ir formos raidos klausimai detaliau šiame straipsnyje nebus nagrinėjami, nes tai jau išeina už mūsų pasirinkto sinchroninio sudėtinų terminų nagrinėjimo ribų.

1. DVIŽODŽIŲ SUDĖTINIŲ TERMINŲ GRAMATINĖS KONFIGŪRACIJOS

Dvižodžiai sudėtiniai terminai – viena nedidelė mokslinėje kalboje varojamų žodžių junginių grupė. Nuo kitų žodžių junginių jie skiriasi ypač tuo, kad komunikatyvinę funkciją gali atlkti visiškai savarankiškai. Šių terminų gramatinis centras – pagrindinis dėmuo. Juo visada eina konkretus arba abstraktus daiktavardis. Terminologizuoti sinsemantiniai žodžių junginiai, kurių pagrindiniu dėmeniu eina bendratis, dalyvis, būdvardis ir kitos kalbos dalys bei iš jų išvestos gramatinės formos, sudėtiniais terminais nelaikytini, nes jie negali atlkti

¹¹ Žr. Teisinių terminų žodynas (sudarė A. Žiurlys), V., 1954, p. 4; Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas (ats. red. K. Meškauskas), Vilnius, 1966, p. 7; Lietuviškas botanikos terminų žodynas (vyr. red. J. Dagys), Vilnius, 1965, p. 5. Plg. dar Lietuvių kalbos žodynas, I (antras leidimas), Vilnius, 1968, p. 12; Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, II leid., Vilnius, 1972, p. XII.

¹² Žr. Z. Jonikaitė, *Frazeologizmai „Lietuvių kalbos žodyne“*, – Lietuvių kalbotyros klasimai, IV, Vilnius, 1961, p. 266 tt.; E. Vanagienė, Dėl auklėjimo terminų vartojojimo, – „Tarybinis mokytojas“, 1965.XII.23; Ch. Lemchenas, Keli terminų darybos klausimai, – „Kalbos kultūra“, 1, Vilnius, 1961 ir kt.

¹³ Žr. A. K. Левковская, Именное словообразование в современной немецкой общественно-политической терминологии, M., 1961, p. 41.

¹⁴ Žr. T. Grzebienowski, Słownictwo i słotwórstwo angielskie, Warszawa, 1962, p. 164.

vienos svarbiausių – nominatyvinės, arba įvardijamosios, – termino funkciją. Dvižodžių sudėtinių terminų pagrindinis dėmuo išskiriamas ne semantiniu, bet gramatiniu aspektu. Tai pagrindinis žodis, kuris su kitu (šalutiniu) žodžių junginio dėmeniu yra susijęs gramatiniu derinimo, valdymo ar šliejimo ryšiu. Dėl to galima teigti, kad pagrindinis sudėtinių terminų dėmuo ne visada sutampa su jų semantine dominante, t. y. didžiausią prasmės krūvį žodžių junginyje turinčiu dėmeniu. Toks nesutapimas ypač ryškus tais atvejais, kai sudėtinių terminų pažyminiai eina daiktavardžių kilmininkai. Pavyzdžiui, *dalelių sklaida* (plg. rusų *рассеяние частиц*, vok. *Teilchenstreuten* m, angl. *particles scattering*) TechT (5)5, *spalvos grynumas* (plg. rusų *цветома цвета*, vok. *Farbdichte* f) TechT (12)11 ir pan. sudėtinių terminų pirmasis (pažymintysis) dėmuo semantiškai yra svaresnis, turiningesnis negu antrasis (pažymimasis) dėmuo, vadinamas pagrindiniu.

§ 5. Dvižodžiai, arba dvikomponenčiai, sudėtiniai terminai pagal pagrindinio ir šalutinių dėmenų sintaksinius savykius skirtystini i 3 grupes: 1) derinamojo pažyminio; 2) valdomojo pažyminio ir 3) šliejamojo pažyminio. Pirmosios grupės sudėtiniams terminams būdingos šios gramatinės konfigūracijos¹⁵:

1. Įvardžiuotinis (ar paprastas) kokybinis būvardis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis). Pvz.:

Didysis || *margas* || *šakotasis* || *šiurkštasis* *asiūklis* (plg. lot. *Equisetum maximum* || *variegatum* || *ramosissimum* || *hiemale* Flor I 56, 57, *greitieji* || *le-*
tieji neutronai (plg. rusų *быстрые* || *медленные нейтроны*, vok. *rasche* || *lang-*
same Neutronen n, angl. *fast* || *slow neutrons*) TechT (5)6, 7, *rusvoji skėtė* (plg.
lot. *Libellula fulva*) Vad vab 43, *mėlynasis* || *žalsvasis* || *raudonasis dumblas* (plg.
rusų *голубой* || *зелёный* || *красный* il) GeolŽ 54, *grakščioji gražutė* (plg. lot.
Calopteryx virgo L.) Vad vab 39, *degiosios dujos* (plg. rusų *горючий газ*) PolŽ
64, *šaltoji plazma* (plg. rusų *холодная плазма*, angl. *cold plasma*, vok. *Kälteplas-*
ma) TechT (22)9.

2. Būvardis su priesaga *-inis*, *-ė* (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis). Pvz.:

Automatinis reguliatorius (plg. rusų *автоматический регулятор*, vok. *Selbst-
tätiger Regler* m, angl. *automatic regulator*) TechT (6)6, *kamštinis* || *külelinis bras-
das* (plg. rusų *пробковый* || *пучковый камбий*, lot. *phellogen*, *cambium fasciculare*) BotŽ 91, *miškinis šoklys* (plg. lot. *Cicindela silvatica* L.) Vad vab 95,
kriauniškė blakutė (plg. lot. *Psylla pyri*) Vad vab 63, *rūgštyninis lapgraužis* (plg.
lot. *Gastroidea viridula*) Vad vab 166, *burbulinis virimas* (plg. rusų *пузырчатое
кипение*, vok. *Bläsenverdampfung* m, angl. *bubbling, nucleate boiling*) TechT
(4)6.

3. Įvardžiuotinis (ar paprastas) neveikiamosios rūšies dalyvis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis). Pvz.:

Sklaidomas || *glaudžiamasis lėsis* (plg. rusų *рассевающимся* || *собиратель-
ная линза*) FizŽ 54, *skirstomas kanalas* (plg. rusų *распределительный ка-*

¹⁵ Dėl „gramatinės konfigūracijos“ savokos plačiau žr. Т. Н. Молошная, О понятии грамматической конфигурации, Структурно-типологические исследования, М., 1962, р. 46 тт. Ю. Д. Апресьян, Идеи и методы современной структурной лингвистики, М., 1966, р. 240 ir kt.

нал) MelŽ 84, *uždaromasis ventilis* (plg. rusų запорный вентиль) MelŽ 199, *lyginamasis debitas* (plg. rusų удельный расход, vok. Einheitsmenge f, angl. specific water discharge) TechT (3)4, *sprogstamoji medžiaga* (plg. rusų взрывчатое вещество) GeolŽ 23, *atspindimoji gardelė* (plg. rusų отражательная решётка) FizŽ 31.

4. Ivardžiuotinis (ar paprastas) veikiamosios rūšies dalyvis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis). Pvz.:

Reguliuojantysis strypas (plg. rusų регулирующий стержень, vok. Regelstab m, angl. control rod) TechT (5)12, *stabdantysis varžtas* (plg. rusų стопорный винт) PolŽ 46, *siurbiančioji || surenkančioji drena* (plg. rusų всасывающая || собирающая дрена) MelŽ 43, *dvokiančioji ūmėdė* (plg. lot. *Russula foetens*) Valg gryb 228, *trukdantis veiksny*s (plg. rusų возмущающее воздействие, vok. Störgrösse f, angl. disturbance) TechT (6)12, *krintantis šaltinis* (plg. rusų нисходящий ключ) PolŽ 145, *apjuosiantysis rifas* (plg. rusų окаймляющий риф) GeolŽ 126.

5. Sudurtinis būdvardis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis). Pvz.:

Ilgapluoštė || plonapluoštė || storapluoštė medvilnė (plg. rusų длинноволокнистый || тонковолокнистый || грубоволокнистый хлопок) TekstŽ 16, 17, *vienazenklis || įvairiaženklis polius* (plg. rusų односторонний || разноимённый полюс) FizŽ 70, *plačiažvynis maumedis* (plg. lot. *Larix eurolepis*, rusų лиственница широкочешуйчатая) Flor II 36, *daugialaščiai augalai* (plg. lot. *planta multicellulares*, многоклеточные растения) BotŽ 51, *septyntaškė boružė* (plg. lot. *Coccinella septempunctata* L.) Vad vab 144.

6. Daiktavardis (pažymimasis žodis) + daiktavardis (pažyminys), kai derinamuoju pažyminiu eina arba paprastas perkeltine reikšme vartojamas daiktavardis (a), arba vienažodis liaudinis rūšinis pavadinimas (b). Pvz.:

a) *Sakalas keleivis* (plg. lot. *Falco peregrinus*) Paukšt II 171, *šiksnys nykštukas* (plg. lot. *Vespertilio pipistrellus*) Vad žind 107, *voverė skraidiulė* (plg. lot. *Pteromys volans*) Vad žind 214, *kadagys keružis* (plg. lot. *Juniperus nana*) Aug anat 228, *aguona birulė* (plg. lot. *Papaver Rhoeas*) Aug anat 482, *ūsuotis dailidė* (plg. lot. *Ergates faber* L.) Vad vab 153, *drugys admirolas* (plg. lot. *Pyrameis atlanta*) Vad vab 266;

b) *Rūgtis gyvatžolė* (plg. lot. *Polygonum bistorta*) Aug anat 481, *žiemė slenktenė* (plg. lot. *Vinca minor*) Aug anat 244, *smaliukė putokšlė* (plg. lot. *Viscaria vulgaris*) Aug anat 485, *piengrybis rudmėsė* (plg. lot. *Lactarius deliciosus*) Valg gryb 202, *baravykas paqžuolis* (plg. lot. *Boletus luridus*) Valg gryb 107.

Kai kurių mokslo sričių terminijoje pasitaiko ivardis (pažyminys) + daiktavardis (pažymimasis žodis), pvz., *savasis spinduliaivimas*, plg. rusų собственное излучение, vok. Eigenstrahlung f, angl. self radiation TechT (4)7, ir kitų tipų sudėtinį terminą, bet jie palyginti reti, neproduktyvūs, todėl jų plačiau nė nenagrinėsime.

§ 6. Valdomojo pažyminio sudėtiniai terminai visose terminologinėse sistemoje esti retesni ir ne tokie aiškūs, kaip derinamojo pažyminio sudėtiniai terminai. Iš dviejų dėmenų sudaryti šios rūšies sudėtiniai terminai pagal gramatinės konfigūracijas gali būti skirtomi į tokius tipus:

1. Valdantysis daiktavardis (pažymimasis žodis) + valdomasis daiktavardis (pažyminys) arba valdomasis daiktavardis (pažyminys) + valdantysis daiktavardis (pažymimasis žodis). Pvz.;

A. Pagrindinis dėmuo – konkretus arba abstraktus bendrinis daiktavardis:

kilmininko valdymas: *Stabdžio juosta* (plg. rusų тормозная лента) PolŽ 174, *kodavimo* || *koregavimo* || *matavimo* || *modeliavimo* || *registravimo* || *skaiciavimo* || *užrašymo* || *valdymo* || *vykdymo įtaisas* (plg. rusų кодирующее || корректирующее измерительное || моделирующее || регистрирующее || вычислительное || записывающее || управляющее || исполнительное устройство, вok. *Verschlüssler* m, *korrigierende Einrichtung* f, *Messglied* n, *Nachbildner* m, *Schreiber* m, *Rechnengerät* n, *Aufzeichnungsgerät* n, *Steuerglied* in, *Stelglied* n, anglу *encoder, corrector, measuring means, analog computer, recording system, calculating device, recorder, control device, final control element*) TechT (6)4, 5; *smiltynų juodvabalis* (plg. lot. *Opatrum sabulosum*) Vad vab 149;

naudininko valdymas: *Stiklas buteliams* (plg. rusų бутылочное стекло) PolŽ 406, *audinys drabužiams* (plg. rusų одёжная ткань, вok. *Anzugsgewebe*, anglу *wear fabric*) TechT (2)5, *lizdas riestuvui* (plg. anglу *bean bearing*) AnglŽ 18;

įnagininko valdymas: *Eileraštis proza* (plg. rusų стихотворение в прозе) LitŽ 14, *posūkis kūlvirščiu* (plg. rusų поворот кувырком) SportŽ 192;

vietininko valdymas: *Kampus atremtyje* (plg. rusų угол в упоре) SportŽ 87, *ikaitas banke* (plg. rusų залог в банке) EkŽ 57.

B. Pagrindinis dėmuo – veiksmažodinis abstraktas:

kilmininko valdymas: *Ragenos uždegimas* (plg. lot. *Ceratitis*) Vet 158, *mobilizacijos vengimas* (plg. rusų уклонение от мобилизации) TeisŽ 194, *krovinių judėjimas* (plg. rusų грузовое движение) PolŽ 82;

įnagininko valdymas: *Padengimas auksu* (plg. rusų золотое обеспечение) EkŽ 117, *dauginimas atlankomis* (plg. rusų размножение отсеками) BotŽ 103, *velėnavimas langais* || *sienute* (plg. rusų сдерновка в клетку || в стенку) PolŽ 238, *tvirtinimas akmenimis* (plg. каменное крепление) GeolŽ 66, *apdovanojimas ordinu* (plg. rusų награждение орденом) TeisŽ 11;

vietininko valdymas: *Grūdinimas vandenye* (plg. rusų водяная закалка) PolŽ 107, *įsimojavimas atremtyje* (plg. rusų размахивание в упоре) SportŽ 86, *liejimas formadėžėse* (plg. anglу *box casting*) AnglŽ 24, *apklausa akistatoje* (plg. rusų допрос на очной ставке) TeisŽ 12, *kalinimas vienutėje* (plg. rusų одиночное заключение) TeisŽ 67.

C. Pagrindinis dėmuo – būdvardinis abstraktas:

naudininko valdymas: *Atsparumas kaitroms* || *sausroms* || *šalčiams* (plg. rusų жаровынсливость, засухоустойчивость, морозостойкость) BotŽ 45, *jautrumas šviesai* (plg. rusų светочувствительность) ChemŽ 131.

2. Valdantysis daiktavardis (pažymimasis žodis) + prielinksnis¹⁶ + valdomasis daiktavardis (pažyminy). Pvz.:

ant: *Stovėsena ant menčių* (plg. rusų стойка на лопатках) SportŽ 99, *skridimas ant nugaros* (plg. rusų полёт на спине) PolŽ 301;

be: *Duburys be nuotakio* (plg. rusų бессточная котловина) MelŽ 48, *dalyba be liekanos* (plg. rusų деление без остатка) PolŽ 86, *statyba be projekto*

¹⁶ Prielinksnis laikytinas tik žodžių gramatinio ryšio rodikliu, bet ne savarankišku žodžių junginio dėmeniu.

(plg. rusų *беспроектное строительство*) EkŽ 224, *darbas be pravaikštę* (plg. rusų *беспрогульная работа*) EkŽ 177;

i: *Teisė i mokslą* (plg. rusų *право на образование*) TeisŽ 175, *imoka į biudžetą* (plg. rusų *взнос в бюджет*) EkŽ 28, *grąžinimas į darbą* (plg. rusų *восстановление на рабочую*) EkŽ 32, *kėlimasis į miestus* (plg. rusų *перевожение в город*) EkŽ 140;

iš: *Maitinimas iš tinklo* (plg. rusų *нумание от сети*) PolŽ 282 (= *aparato mai-tinimas iš tinklo*); *atleidimas iš darbo* (plg. rusų *уволение с работы*) TeisŽ 18, *startas iš vietas* (plg. rusų *старт с места*) SportŽ 34, *niveliavimas iš vidurio* (plg. rusų *нивелировка из середины*) PolŽ 226;

nuo: *Nukrypimas nuo taisyklių* (plg. rusų *отклонение от правил*) SportŽ 22, *startas nuo vandens* (plg. rusų *старт с воды*) SportŽ 37;

pagal: *Valentingumas pagal deguonių* (plg. rusų *валентность по кислороду*) ChemŽ 294, *pardavimas pagal pavyzdžius* (plg. rusų *продажа по образцам*) EkŽ 167, *atsiskaitymas pagal sutartis* (plg. rusų *расчёт по договорам*) EkŽ 190, *tinkavimas pagal žyminius* (plg. rusų *штикатурка по маякам*) PolŽ 505;

su: *Kranas su strėle* (plg. rusų *кран со стрелой*) PolŽ 163, *kontaktorius su spragtuku* (plg. rusų *контактор с защелкой*) PolŽ 154, *biuretė su čiaupu* (plg. rusų *биоретка с краном*) ChemŽ 49, *priekalas su rageliais* (plg. anglų *beak iron*) AnglŽ 18, *kryžmė su atbriauniais* (plg. anglų *flange frog*) AnglŽ 55, *sėklas su skristukais* (plg. lot. *semina papposa*, rusų *семена с хохолком*) Bot Ž 373.

Su kitais prielinksniais valdomojo pažyminio sudėtinį terminų lietuviškuose terminu žodynuose retai pasitaiko. Jie paprastai esti pakeičiami derinamojo pažyminio sudėtiniais terminais, kurių šalutiniai dėmenimis eina būdvardžiai su priesaga *-inis, -ė*. Šio tipo sudėtinį terminų pasitaiko mažne visose terminologinėse sistemose, bet, apskritai, jie žymiai retesni, negu derinamojo pažyminio sudėtiniai terminai.

§ 7. Šliejamojo pažyminio sudėtiniai terminai, sudaryti iš dviejų dėmenų, daugelio mokslo sričių terminijoje vartojami žymiai rečiau, negu derinamojo ar valdomojo pažyminio sudėtiniai terminai. Juos galima skirtysti į tris dažniau pasitaikančius tipus:

1. Daiktavardis (pažymimasis žodis) + prišlietas padalyvis (pažyminys). Pvz.: *Konservavimas džiovinant* || *sūdant* (plg. rusų *сухое консервирование*) PolŽ 153, *svirinimas slegiant* (plg. rusų *сварка давлением*) PolŽ 371, *turnyras susirašinėjant* (plg. rusų *турнир по непениске*) SportŽ 233, *sriegimas įvalcuojant* (plg. rusų *накатка резьбы*) PolŽ 212, *bandymas lenkiant* (plg. rusų *испытание на изгиб*) PolŽ 126.

2. Daiktavardis (pažymimasis žodis) + prišlieta veiksmažodžio bendratis (pažyminys). Pvz.:

Grasinimas nužudyti (plg. rusų *угроза убийством*) TeisŽ 48, *tikimybė išgyventi* (plg. rusų *вероятность дождя*) EkŽ 27, *leidimas išvežti* || *išežti* (plg. rusų *разрешение на вывоз* || *ввоз*) EkŽ 184.

3. Daiktavardis (pažymimasis žodis) + prišlietas prieveiksmis (pažyminys). Pvz.: *Prekyba išsimokėtinai* (plg. rusų *торговля в рассрочку*) EkŽ 235, *persiuntimas išpirktinai* (plg. rusų *пересылка налогенным платежом*) EkŽ 143.

Reikėtų dar atskirai paminėti iš dviejų dėmenų sudarytus sudurtinius pilnutiui terminus. Jų dėmenys tarp savęs suaugę, žymi vieną sudėtinę sąvoką. Juos iš

dalies galima priskirti ir prie derinamojo, ir prie šliejamojo pažyminio sudėtinių terminų, pvz.: *grąžtas-zondas* (plg. rusų *бур-ицун*) GeolŽ 19, *rautuvas-rinktuvas* (plg. rusų *корчеватель-собиратель*) MelŽ 139, *teisėjas-fiksatorius* (plg. rusų *судья-фиксатор*) SportŽ 23, *augalai-indikatoriai* (plg. lot. *plantae indicatores*, rusų *растения-индикаторы*) BotŽ 49 ir pan. Tai naujas žodžių junginių tipas, atsiradęs pokario metais. XX a. pradžioje ir truputį vėliau išleistuose lietuviškuose terminu žodynuose (pvz., LBŽ ir kt.) šios rūšies sudėtinių terminų nepasitaiko. Rusų kalbos su brūkšneliu rašomus sudurtinius pilnutinius žodžius iš dviejų dėmenų¹⁷ mūsų kalboje atitinka ne tik sudurtiniai pilnutiniai dariniai, bet ir vienažodžiai terminai (pvz., *ortouolienna*, plg. rusų *орт-порода* GeolŽ 93, *vatvalandė*, plg. rusų *ватт-час* PolŽ 39), „daiktavardžio kilmininkas + daiktavardžio vardininkas“ tipo terminai (pvz., *medvilnės pluoštas*, plg. rusų *хлопок-сырец* EkŽ 254, *šiaurės vakarai*, plg. rusų *северо-запад*), „būdvardis su priesaga -inis, -ė + daiktavardžio vardininkas“ tipo terminai, pvz.: *vakuuminis aparatas* (plg. rusų *вакум-аппарат*) PolŽ 36, *gaubtuvinis maišiklis* (plg. rusų *мешалка-колпак*) PolŽ 196; „neveikiamosios rūšies dalyvis + daiktavardžio vardininkas“ tipo terminai, pvz.: *maišomasis maitintuvas* (plg. rusų *нуматель-смеситель*) PolŽ 282; „daiktavardžio vardininkas + daiktavardžio vardininkas“ tipo terminai, pvz., *pelė mažylė* (plg. rusų *мышь-малютка*) ir t. t. Ypač dažnai sudurtiniai pilnutiniai dariniai netiksliai pasirenkami tuo atveju, kai daug geriau mūsų kalbai tiktų „daiktavardžio vardininkas + daiktavardžio vardininkas“ tipo sudėtiniai terminai, pvz.: *lempa-nykštukas* (plg. rusų *пальчиковая лампа / лампа-пальчик*) PolŽ 172, tiksliau: *lempa nykštukė, skolininkas-lupikas* (plg. rusų *заимсдавец-ростовщик*) EkŽ 55, tiksliau: *skolininkas lupikas, valstietis-persikėlėlis* (plg. rusų *крестьянин-переселенец*) EkŽ 92, tiksliau: *valstietis persikėlėlis, įmonė-tiekėja || -pirkėja* (plg. rusų *предприятие-поставщик || -покупатель*) EkŽ 161, tiksliau: *įmonė tiekėja || pirkėja, čiuožėjas-lenktynininkas* (plg. rusų *коњкобежец-скоростник*) SportŽ 56, tiksliau: *čiuožėjas lenktynininkas, žirgas-ristūnas* (plg. rusų *рысак*) SportŽ 137, tiksliau: *žirgas ristūnas* ir pan.

Panaudojus simbolius, visą šį gramatinių konfigūracijų inventorių galima taip pateikti: 1) $(A + N)_{nom}$; 2) $(A_1 + N)_{nom}$; 3) $(P_p + N)_{nom}$; 4) $(P_a + N)_{nom}$; 5) $(A_c + N)_{nom}$; 6) $(N + N)_{nom}$; 7) $(N_{gen} + N_{nom}) \vee (N_{nom} + N_{dat\,v\,abl\,v\,loc})$; 8) $(N_{nom} + Pr + N_{gen\,v\,acc\,v\,abl})$; 9) $(N_{nom} + P_1)$; 10) $(N_{nom} + V)$; 11) $(N_{nom} + P_1)$. Formulėmis patogiau bus naudotis, kalbant apie sudėtinių terminų transformaciją.

2. DVIŽODŽIŲ SUDĖTINIŲ TERMINŲ ŠALUTINIŲ DĒMENŲ FUNKCIJOS

§ 8. Derinamieji, valdomieji ir šliejamieji sudėtiniai terminai dalis ne tik gramatiniu (sintaksiniu) aspektu, bet ir reiškiamos minties atžvilgiu. Jų pažyminai gali išairiai požiūriais apibūdinti pagrindinį dėmenį. Dėl to sudėtiniai terminai, net ir turintys

¹⁷ Jų reikšminės grupės ir būdingesnės struktūrinės ypatybės išsamiai aptartos šiuose straipsniuose: А. И. Мельникова, Однословные приложения и переход сочетаний с приложением в сложные слова, — „Русский язык в школе“, 1959, № 1; Н. Д. Андреев, В. Л. Замбржицкий, Именное словообразование в спортивной терминологии, — Развитие современного русского языка, М., 1963; К. С. Маркарова, Основные типы двухкомпонентных именных терминов-словосочетаний в современном русском языке, — „Ученые записки Азербайджанского пед. ин-та им. М. Ф. Ахундова“, серия XII, № 1, Баку, 1966, p. 95 tt.

tą patį pagrindinį dėmenį, gali sudaryti kelias (retais atvejais – net keliolika) tematines grupes, pvz.: *lapas* (plg. rusų *лист*, lot. *folium*) BotŽ 224 pagal gyslotumą: *daugialagslis* || *jungtagagslis* || *ryškiagagslis* || *pilnagagslis* *lapas* (plg. rusų *многонервный* || *соединенненервный* || с ясной сетью разветвления || *краебежно* жилковатый лист, lot. *folium multineurum*) BotŽ 225 || 226, pagal lakšto formą: *apskritas* || *ausytas* || *daugiaskiltis* || *deltiškas* || *dvišakis* || *ietiškas* *lapas* (plg. rusų *круглый* *шиковатый* || *многократно-рассеченный* || *дельтовидный* || *вильчатый* || *копьевидный* лист, lot. *folium rotundum* || *auriculatum* || *multiseptum* || *deltoides* || *dichotomum* || *hastatum*) BotŽ 226 || 228, pagal lakšto kraštą: *piūkliškas* || *lygiakraštis* *lapas* (plg. rusų *пильчатый* || *цельнокрайний* лист, lot. *folium serratum* || *integrum*) BotŽ 237, pagal lakšto paviršių: *aksominis* || *banguotas* || *dygliuotas* || *duobetas* || *karpotas* *lapas* (plg. rusų *бархатистый* || *мелковолнистый* || с шипами || *ямчатый* || *бородавчатый* лист, lot. *folium velutinatum* || *undulatum* || *aculeatum* || *lacunosum* || *verrucosum*) BotŽ 238, pagal padėtį erdvėje ir prisegimo būdą: *atlenkinis* || *makštinis* || *kuokštinis* || *pražanginis* *lapas* (plg. rusų *отогнутый вниз* || *образующий влагалище* || *пучковый* || *средней* лист, lot. *folium recurvatum* || *vaginantum* || *fasciculatum* || *alternum*) BotŽ 241 || 243, pagal viršūnės formą: *bukas* || *dygliaviršūnis* || *iškirptaviršūnis* || *smaiiliaviršūnis* *lapas* (plg. rusų *многоу* || *остроконечный* *выемчатый* || *заостренный* лист, lot. *folium obtusum* || *mucronatum* || *emarginatum* || *acutum*) BotŽ 245, pagal sudėtį: *bekotis* || *makštētas* || *ūselėtas* *lapas* (plg. rusų *сидящий* || *влагалищный* || *усиконосный* лист, lot. *folium sessile* || *vaginatum* || *cirrosum*) BotŽ 246 ir t. t. Panašias tematines grupes gali sudaryti ir kitų mokslo sričių rūšiniai sudėtiniai terminai. Kuo platesnės subordinacijos terminas, tuo didesniams skaičiui tematinių grupių gali priklausyti su juo sudaryti rūšiniai sudėtiniai terminai. Pavyzdžiu, terminai *augalas* (botanika), *mašina* (technika), *audinys* (tekstilė), *junginys* (chemija), *žodis* (kalbotyra) ir pan. su skirtingais pažyminiais gali sudaryti bent kelias dešimtis atskirų tematinių grupių, i kurias terminus skirstyti, aišku, galima tik laikantis bendrujų loginių sąvokų skirstymo taisyklės, būtent: skirstymas turi būti adekvatus; nenutrūkstamas; atliekamas, remiantis vienu pamatu, ir jo nariai turi vienas kitą šalinti. Panašias reikšminės grupės sudaro ir tie sudėtiniai terminai, kurių turi skirtingus pagrindinius dėmenis, bet jų pažyminiai išskiria rūšį arba bet kurią kitą sistematinę kategoriją pagal tą patį požymį. Šio tipo sudėtiniai terminai yra tam tikros rūšinės opozicijos. Išskiriama jų požymį galima apibūdinti kaip tam tikrą sudėtinį terminų šalutinių dėmenų loginę semantinę funkciją.

Praktiniame terminų norminimo darbe visada pirmiausia žiūrima, ką reikia nusakyti rūšiniu pažyminiu, o po to svarstoma, kokia gramatinė forma turėtų būti tas pažymynys reiškiamas. I pirmąjį klausimą paprastai atsako tam tikros mokslo šakos specialistai, o antrasis – paliekamas kalbininkams. Vadinas, terminų norminimo darbe vyrauja onomasiologinis požiūris. Jį mes ir pasirinksime išeities tašku, aptardami sudėtinį terminų šalutinių dėmenų funkcijas.

§ 9. Sudėtinį terminų rūšinius dėmenimus, kaip konstatavome ankstesniame skyriuje, dažniausiai eina įvardžiuotiniai kokybiniai būdvardžiai, veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyviai, būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė*, valdomieji daiktvardžių kilmininkai ir kt, Iki šiol bene plačiausiai yra tyrinėtos lietuvių kalbos būd-

vardžių su priesaga *-inis*, *-ė*, daiktavardžio kilmininkų ir neveikiamosios rūšies dalyvių leksinės-santykinės reikšmės. Kai kurias jų trumpai ir apžvelgsime.

§ 10. Daugiau kaip prieš ketvirtį amžiaus P. Skardžius yra išskyręs 10 daiktavardinių būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* reikšmių ir pažymėjęs, kad būdvardiniai priesagos *-inis*, *-ė* dariniai reiškia nuolatinę rūšinę daikto ypatybę, o sudaryti iš būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvių, žymi būdą, kuriuo kas daroma, atliekama, įgyjama arba padaryta, įgyta ir t. t.¹⁸ A. Valeckienė dėl tokio reikšmių skirstymo pastebi: „...Ši klasifikacija mūsų reikalui nepriimtina dėl to, kad, skirtant priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžius, yra sumaišytos jų leksinės ir funkcinės reikšmės. Daiktavardiniai, prieveiksminiai, iš būtojo kartinio laiko neveikiamosios rūšies dalyvių ir hipostaziniu būdu iš įvairių žodžių junginių sudaryti priesagos *-inis* būdvardžiai suskirstyti leksinėmis reikšmėmis, o būdvardinį šios priesagos darinių reikšmę – nuolatinę rūšinę daikto ypatybę – yra ne leksinė, bet funkcinė“¹⁹. Duodama savą daiktavardinės kilmės būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* klasifikaciją, ji pakoreguoja P. Skardžių: patikslina vienos kitos reikšmės aiškinimą ir išskiria vieną visai naują reikšmę – *j*, „turėjimą ko nors būdingo savyje ar prie savęs, pasižymējimą kuo“, pvz.: *ašmeninė adata, atoliniai dobilai, auliniai batai* ir kt.²⁰ „Tokia šio būdvardžio reikšmių klasifikacija pakartota ir jos rašytame akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ „Būdvardžio“ skyriuje, tik reikšmių apibrėžimai čia šiek tiek paredaguoti²¹; be to, apie leksines reikšmes čia nekalbama, o tik nurodoma, kad „daiktavardiniai priesagos *-inis* būdvardžiai nusako daikto ypatybes pagrindiniu žodžiu reiškiamo daikto santykiu ir pagal tą santykį išskiria žymimus daiktus iš kitų tokios pat rūšies daiktų arba išreiškia žymimų daiktų rūšį“²². Tokių santykinių reikšmių išskiriama net 11: 1) medžiaga, iš kurios ar su kuria kas padaryta (pvz., *akmeninės laiptų pakopos* ir pan.); 2) priklausymas prie pagrindiniu žodžiu reiškiamo daikto arba sąsaja su tuo daiktu (pvz., *avinis lajus* ir pan.); 3) panašumas į pagrindiniu žodžiu reiškiamą daiktą (pvz., *gabalinis cukrus* ir pan.); 4) tikslas arba paskyrimas, tinkamumas pagrindiniu žodžiu reiškiamam daiktui (pvz., *dirvoninis plūgas* ir pan.); 5) vieta, kur kas yra, dedasi, gyvena, kur kas laikoma, kas ką daro arba iš kur kas kilęs (pvz., *kambarinė gėlė* ir pan.); 6) laikas, su kuriuo siejamas žymimas daiktas arba jo veiksmas (pvz., *vasariniai kviečiai* ir pan.); 7) įrankinis daiktas; kuriuo kas atliekama, padaroma (pvz., *žibalinė lempa* ir pan.); 8) nuolatinis darbas, verslas, susijęs su pagrindinio žodžio reiškiamu daiktu, palinkimas į tą daiktą, pamégimas to daikto (pvz., *kanapinis žvirblis* ir pan.); 9) matuojamasis dydis (matas, saikas, svoris, skaičius, amžius ir kt., pvz., *porinis vežimas* ir pan.); 10) būdas, kuriuo kas padaroma, įgyjama (pvz., *akinės nyty* ir pan.); 11) šiaip koks išskiriama požymis, esantis žymimame daikte ar prie to daikto (pvz., *ankštiniai javai* ir pan.²³).

Paanalizavus šias reikšmes, nesunku pastebeti, kad ne visos santykinės reikšmės vienodai susijusios su tų pačių būdvardžių leksinėmis reikšmėmis. Pavyzdžiui, „laiko“ požymis yra daiktavardžių *pavasaris*, *naktis* ir pan. leksinės reikšmės vienas

¹⁸ Žr. P. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1941, p. 246–253.

¹⁹ Žr. A. Valeckienė, Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas, – „Literatūra ir kalba“, II, Vilnius, 1957, p. 259.

²⁰ Žr. A. Valeckienė, min. veik., p. 266.

²¹ Žr. Lietuvių kalbos gramatika, I, Vilnius, 1965, p. 568–571.

²² Ten pat, p. 568.

²³ Ten pat, p. 568–571.

svarbesnių elementų, „vietos“ požymis – daiktavardžių *laukas*, *miškas* ir pan., „medžiagos“ požymis – *akmuo*, *gintaras* ir pan. Iš tokų daiktavardžių padaryti būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė* jau ir be santykio su pažymimuoju daiktavardžiu rodo „laiką“ (plg. *pavasarinis*, *-ė*; *naktinis*, *-ė* ir pan.), „vietą“ (plg. *laukinis*, *-ė*; *miškinis*, *-ė* ir pan.). „medžiagą“ (plg. *akmeninis*, *-ė*; *gintarinis*, *-ė* ir pan.). Be to, kai kurios reikšmės, terminologiniu aspektu žiūrint, atrodo labiau šakotos. Pavyzdžiui, imkime pirmąją daiktavardinių priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžių santykinę reikšmę – medžiaga, iš kurios arba su kuria kas padaryta, pvz.: *aguoninis aliejus*, *akmeninės laiptų pakopas*, *ašutinis šepetys*, *auksinis žiedas*, *avižinis kisielius*, *bulvinė košė*, *guminiai batai*, *gintariniai karolai*, *lentelinės durys*, *stikliniai indai* ir pan. Tačiau įvairių mokslo šakų terminijoje yra vartojama nemaža ir kitokių žodžių junginių, pvz.: *cukriniai* || *grūdiniai* || *dažiniai* *augalai* (plg. rusų *сахароносцы*, *зерновые растения*, *красильные растения*) BotŽ 51 || 52, *baltyminės medžiagos* (plg. rusų *белковые вещества*) ChemŽ 41 ir pan. Čia daiktavardiniai priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai nurodo ne medžiagą, iš kurios yra padarytas sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamas designatas, bet medžiagą, kurios tam tikrą kiekį turi minimas designatas arba kuri yra gaunama iš minimo designato. Paimkime dar tokius pavyzdžius: *seleninis lygintuvas* (plg. rusų *селеновый выпрямитель*) FizŽ 55, *gyv sidabrinis barometras* (plg. rusų *рутный барометр*) GeolŽ 14 ir pan., ir pamatyse, kad daiktavardiniai priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžiai gali nurodyti ir medžiagą, kuri būtina, kad veiktu koks nors prietaisas ar instrumentas. Esama dar ir kitokios rūšies pavyzdžių: *rašalinis mėšlagrybis* (plg. lot. *Coprinus atramentarius*) Valg gryb 215, *švininė vilktabokė* (plg. lot. *Bovista plumbea*) Valg gryb 224, *vaškinė* || *pieninė branda* (plg. rusų *восковая* || *молочная спелость*) BotŽ 89, *geležinė dėmėtiligė* (plg. rusų *железистая пятнистость*) BotŽ 107, *marmurinis endospermas* (plg. lot. *endospermum marmoratum*) BotŽ 129, *miltinis endospermas* (plg. lot. *endospermum farinaceum*, rusų *лучинистый эндосперм*) BotŽ 129 ir kt. Šių sudėtinii terminų pažyminimais dėmenimis einantys būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė* nurodo medžiagą, į kurią pagal spalvą ar konsistenciją yra panašus sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamas designatas.

§ 11. Lietvių kalbos kilmininko linksnio tyrinėtojai yra išskyrę keliolika šio linksnio reikšmių²⁴, iš kurių didžioji dalis yra neterminologizuotos. Tai išskirties, neiginio, nusakomasis, siekinio, subjekto, neapibrėžto kiekio, stokos, atžvilgio ir kiti kilmininkai. Terminologizuotos kilmininko reikšmės gana šakotos. Imkime, pavyzdžiui, paskirties kilmininką. Juo gali būti nurodoma, kokiam veiksmui (a) ar objektui (b) skiriamas sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamas instrumentas. Pvz.:

a) *valdymo strypas* (plg. rusų *управляющий стержень*, vok. *Kommandostab*, m, angl. *control rod*) TechT (5)13, *maitinimo* || *skaičiavimo* || *suderinimo* || *vėlinimo blokas* (plg. rusų *блок питания* || *вычислительный* || *настройки* || *запаздывания*) TechT (6)3; *koregavimo* || *matavimo* || *modeliavimo* || *registravimo* || *skaičiavimo* || *užrašymo* || *valdymo įtaisas* (plg. rusų *корректирующее* || *изме-*

²⁴ Žr. A. Schleicher, Handbuch der litauischen Sprache, Prag, 1856; J. Jablonskis, Linksniai ir prielinksniai, Kaunas, 1928; E. Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, Kaunas, 1928; Г. В. Булыгина, Неглагольные сочетания с родительным падежом в современном литовском языке, — Славянское языкознание, М., 1959; J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius, 1963; Lietuvių kalbos gramatika, I, Vilnius, 1965 ir kt.

рите́льное || моде́лирующеे || ре́гистрирующеे || вычислите́льное || записыва́ющеे || управляемо́е || исполните́льное устро́йство, вок. *Korrekturglied* n, *Messglied* n, *Analogrechner* m, *Schreiber* m, *Rechnenmaschine* f, *Aufzeichnungsgerät* n, *Bedienungseinrichtungsregelglied* n, англ *corrector, measuring means, analog computing system* || *recording system, computing element, recorder, monitor, final control element, positioning element*) TechT (6)5; *slēgimo vamzdis* (плг. русу́ напорный трубопровод, вок. *Druckleitung* f, англ *pressure conduit penstock*) TechT (3)7;

b) *atvaizdo analizatorius* (плг. русу́ анализатор образа, вок. *Gestaltanalisator* m, англ *pattern analyser*) TechT (14)11, *neutronų absorbentas* (плг. русу́ погло́титель нейтронов, вок. *Neutronabsorber* m, англ *neutron absorber*) TechT (5)8, *temperatūros relē* (плг. русу́ температурное реле, вок. *Temperaturrelais* n, англ *temperature relay*) TechT (7)7, *oro siurblys* (плг. русу́ воздушный насос) PolŽ 219, *kojinių automatas* (плг. русу́ чулочный автомат) PolŽ 10.

Šios rūšies dvižodžių sudėtinių terminų daugiausia vartojama įvairiose technikos srityse, fizikoje, radiotechnikoje, elektronikoje, kiek mažiau – chemijoje, geologijoje ir kt.

Tuo atveju, kai sudėtinio termino pagrindinis dėmuo nėra nei instrumentas, nei agentas tikraja šiu žodžių prasme, o tik priemonė, paskirties reikšmę gali turėti dar tokios struktūros terminai: a) „objekto pavadinimas (konkrečios reikšmės daiktavardžio kilmininkas) + talpyklos, skirtos tam objektui, pavadinimas (konkrečios reikšmės daiktavardžio vardininkas)“, pvz.: *benzino bakan* (плг. русу́ бензиновый бак) PolŽ 20, *pelenų bunkeris* (плг. русу́ зольниковый бункер) PolŽ 33, *sūrių vonia* (плг. русу́ сырodelnaya ванна) PolŽ 39, *vandens kamera* (плг. русу́ водная камера) PolŽ 131; b) „objekto pavadinimas (konkrečios reikšmės daiktavardžio kilmininkas) + vietas arba įrenginio, skirto tam objektui veikti arba gabenti, pavadinimas (konkrečios reikšmės daiktavardžio vardininkas)“, pvz.: *sielių takas* (плг. русу́ пломоход, вок. *Flossgasse* f, *Flossdurchlass* m, англ *race way for rafts*) TechT (3)6, *traktorių kelias* (плг. русу́ тракторная дорога) PolŽ 95, *dviračių trekas* (плг. русу́ велотрек) SportŽ 67, žuvų *takas* (плг. русу́ рыбход, вок. *Fischweg* m, англ *Fishway*) TechT (3)8; c) „objekto pavadinimas (konkrečios reikšmės daiktavardžio kilmininkas) + medžiagos, skirtos tam objektui apdoroti, paveikti, pavadinimas (konkrečios reikšmės daiktavardžio vardininkas)“, pvz.: *séklos beicas* (плг. русу́ проправа для семян) ChemŽ 245, *gumos klijai* (плг. русу́ резиновый клюй) PolŽ 144, *langų stiklas* (плг. русу́ оконное стекло) PolŽ 406, *kelių degutas* (плг. русу́ дорожный дёготь) PolŽ 85; d) „veiksmo pavadinimas (veiksmažodžio abstrakto kilmininkas) + įrenginio ar vietas, skirtos tam veiksmui atlikti, pavadinimas (konkrečios reikšmės daiktavardžio vardininkas)“, pvz.: *bėgimo takas* (плг. русу́ беговая дорожка) SportŽ 163, *sausinimo griovys* (плг. русу́ осушительная канава) MelŽ 62, *laistymo vaga* (плг. русу́ поливная борозда) MelŽ 183, *aušinimo vonia* (плг. русу́ охлаждающая ванна) PolŽ 38, *koksavimo krosnis* (плг. русу́ коксовальная печь) PolŽ 278; e) „veiksmo pavadinimas (veiksmažodnio abstrakto kilmininkas) + medžiagos, reikalingos tam veiksmui atlikti, pavadinimas (konkrečios ar abstrakčios reikšmės daiktavardžio vardininkas)“, pvz.: *grūdinimo skystis* (плг. русу́ закалочная жидкость) PolŽ 102, *kepimo milteliai* (плг. русу́ пекарный порошок) ChemŽ

148, *formavimo mišinys* (plg. rusų *формовочная смесь*) PolŽ 388, *išklojimo medžiagos* (plg. rusų *футеровочные материалы*) ChemŽ 127, *poliravimo milteliai* (plg. rusų *полировальный порошок*) ChemŽ 226, *skalbimo muilas* (plg. rusų *мълъло для стирки*) ChemŽ 253. Vadinasi, nagrinėjant terminologiniu aspektu kilmininko reikšmes, galima konstatuoti, kad kiekviena jų skyla į dar keletą smulkesnių reikšmių. Tačiau tokia kilmininko reikšmių inventorizavimo metodika paremtų tyrinėjimų rezultatai sudėtinių terminų norminimo praktikai naudingi tik vienapusiskai. Kaip jau minėjome, terminologams dažniau reikia atsakyti į klausimą, ne kokiai sантыкинreikšmę turi tas ar kitas terminas, bet kokio tipo žodžių junginiu turi būti reiškiama ta ar kita reikšmė.

§ 12. Iš visų pareikštų pastabų matyti, kad lietuvių kalbos būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* daiktavardžio kilmininkų ir kitų gramatinijų kategorijų sантыкиnreikšmės gana plačiai ir detaliai yra nagrinėtos, bet tik vienu aspektu – imant pamatu šalutinį žodžių junginio dēmenį. Paėmus pamatu pagrindinį žodžių junginio dēmenį, kaip matėme, galima gauti šiek tiek skirtingu rezultatu, kurie papildo ir pagilina apertus tyrinėjimus. Antra vertus, tokia metodika labiausiai atitinka terminų norminimo praktiką.

§ 13. Kaip minėjome, sudėtinių terminų loginis ir gramatinis centras – pagrindinis žodžių junginio dēmuo. Paėmę šį dēmenį pamatu, apžvelkime svarbesnes dvižodžių sudėtinių terminų tematines grupes: 1) instrumentus arba agentus; 2) veiksmus arba procesus; 3) gyvius ir augalus; 4) natūralias ir dirbtines medžiagas; 5) ypatybes²⁵ ir kt., ir patyrinékime, kaip tų terminų šalutiniai dēmenys gali sukonkretinti pagrindinius jų dēmenis.

§ 14. Jeigu sudėtinio termino pagrindinis dēmuo yra **instrumento** arba **agento**²⁶ pavadinimas, tai šalutiniu tokio termino dēmeniu gali būti nurodoma:

1. Išskiriama jo to instrumento arba agento veikimo (konstrukcinė) ypatybė. Tuo atveju šalutinis sudėtinio termino dēmuo gali būti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *automatinis reguliatorius* (plg. rusų *автоматический регулятор*, vok. *selbsttägiger Regler* m, angl. *automatic controller*) TechT (6)6, *vibracinis reguliatorius* (plg. rusų *вibrationный регулятор*, vok. *Vibrationsregler* m, angl. *oscillating regulator*) TechT (6)8, *šuolinis keitiklis* (plg. rusų *шаговый преобразователь*, angl. *step-switch converter*) TechT (7)10, *akumuliacinė hidroelektrinė* (plg. rusų *гидроаккумуляторная электростанция*, vok. *Pumpspeicherwerk* n) TechT (3)5, *išcentrinis siurblys* (plg. rusų *центробежный насос*) FizŽ 80;

b) įvardžiuotiniu (ar paprastu) kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *greitasis reaktorius* (plg. rusų *быстрый реактор*, vok. *Schnellreaktor* m, angl. *fast reactor*) TechT (5) 11, *adatyvusis automatas* (plg. rusų *адаптивный автомат*, vok. *adaptiver Automat* m, angl. *adaptive automat*) TechT (14)4, *mokslioji sistema* (plg. rusų *самообу-*

²⁵ Asmenų pavadinimus pagal profesiją netikslu laikyti terminais. Plačiau žr. Л. А. Шкаторова, Являются ли терминами наименования лиц по профессии, – Вопросы современного русского литературного языка, Челябинск, 1967.

²⁶ Apie „agento“ sąvoką plačiau žr. Э. Ф. Скородъко, Структура и семантика английских научно-технических терминов, – Прикладная лингвистика и машинный перевод, Киев, 1962, p. 41 tt.

чайоцаяся система, волк. *lernendes System* n, англ. *self-learning system*) TechT (14)5, *apskritasis šukuotuvas* (плг. рус. круглочесальная машина) PolŽ 187;

c) įvardžiuotiniu (ar paprastu) neveikiamuoju dalyviu, pvz.: *išlyginamasis rezervuoras* (плг. рус. уравнительный резервуар, волк. *Wasserschloss* n) TechT (3)5, *sukamoji sklendė* (плг. рус. врачающаяся задвижка) PolŽ 106; *apverčiamasis vagonas* (плг. рус. опрокидывающийся вагон) PolŽ 35, *užstumiamieji vartai* (плг. рус. откатные ворота) PolŽ 54, *kintamasis kondensatorius* (плг. рус. переменный конденсатор) FizŽ 48;

d) įvardžiuotiniu (ar paprastu) veikiamuoju dalyviu, pvz.: *stabdantysis varžtas* (плг. рус. стопорный винт) PolŽ 46, *kreipiantysis ratas* (плг. рус. направляющее колесо) PolŽ 148, *reguliujantis strypas* (плг. рус. регулирующий спираль, волк. *Regelstab* m, англ. *control rod*) TechT (5)12, *siurbiančioji* || *surenkančioji drena* (плг. рус. всасывающая || собираемая дрена) MelŽ 43, *sukančioji prizmė* (плг. рус. поворачивающая призма) FizŽ 72;

e) sudurtiniu būdvardžiu, pvz.: *ilgačiurkšlis lietintuvas* (плг. рус. дальне斯特руйный дождеватель) MelŽ 100, *dvivagis* || *penkiavagis plūgas* (плг. рус. двухкорпусный || пятикорпусный плуг) MelŽ 130, *vienapakopis* || *daugiapakopis siurblys* (плг. рус. одноступенчатый || многоступенчатый насос) MelŽ 148 || 149, *keturtaktis variklis* (плг. рус. четырехтактный двигатель) FizŽ 99, *tiesiakryptis ventilis* (плг. рус. прямоточный вентиль) PolŽ 41, *dujošvytė lempa* (плг. рус. газосветная лампа) PolŽ 173.

2. Panaudojimo paskirtis: A) tiesioginis, konkretus instrumento arba agento darbo objektas; B) instrumentu arba agentu atliekama darbo operacija.

A. Kai sudėtinio termino šalutiniu dėmeniu nurodomas tiesioginis instrumento arba agento darbo objektas, tas dėmuo gali būti reiškiamas:

a) daiktavardžio kilmininku, pvz.: *atvaizdo analizatorius* (плг. рус. анализатор образа, волк. *Gestaltanalisator* m, англ. *pattern analyser*) TechT (14)11, *neutronų absorbentas* (плг. рус. поглотитель нейтронов, волк. *Neutronabsorber* m, англ. *neutron absorber*) TechT (5)8, *purvo kolektorius* (плг. рус. грязевик) MelŽ 89, *srovės transformatorius* (плг. рус. трансформатор тока) FizŽ 97, *dažų purkštuvės* (плг. англ. *air brush*) AnglŽ 9, *oro siurblys* (плг. рус. воздушный насос) PolŽ 219, *akmenų rinktuvas* (плг. рус. камнесобиратель) MelŽ 142;

b) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *metmeninis velenas* (плг. рус. навои) PolŽ 210, *ventiliacinė sklendė* (плг. рус. вентиляционная задвижка) PolŽ 106, *dirvožeminis termometras* (плг. рус. почвенный термометр) MelŽ 171.

Šio tipo sudėtiniams terminams sudaryti daiktavardžio kilmininkas yra senesis ir produktyvesnis visose terminologinėse sistemose. Būdvardžiam su priesaga *-inis*, *-ė* plisti šiuo atveju šiek tiek turi įtakos rusų kalbos atitinkamų terminų modeliai, kur dominuoja būdvardiniai dėmenys.

B. Kai sudėtinio termino šalutiniu dėmeniu nurodoma instrumentu arba agentu atliekama darbo operacija, tas šalutinis dėmuo gali būti reiškiamas:

a) veiksmažodinio abstrakto kilmininku, pvz.: *kodavimo* || *koregavimo* || *matavimo* || *modeliavimo* || *registravimo* || *skaičiavimo* || *užrašymo* || *valdymo* || *vykdymo* *įtaisas* (плг. рус. устройство кодирующее || корректирующее || изменя-

римельное || моделирующее || регистрирующее || вычислительное || записывающее || управляющее || исполнительное, vok. *Verschlüsse* m, *korrigierende Einrichtung* f, *Messglied* n, *Nachbildner* m, *Schreiber* m, *Rechnengerät* n, *Aufzeichnungsgerät* n, *Steuerglied* n, *Stellglied* n, anglų *encoder*, *corrector*, *measuring means*, *analog computer*, *recording system*, *calculating device*, *recorder*, *control device*, *final control element*) TechT (6)4 || 5, *maitinimo* || *skaičiavimo* || *suderinimo* || *vėlinimo blokas* (plg. rusų *блок питания* || *вычислительный* || *настройки* || *запаздывания*) TechT (6)3, *garinimo aparatas* (plg. rusų *выпарной аппарат*) PolŽ 15, *ileidimo* || *išleidimo* || *slėgimo* || *siurbimo* *vožtuvas* (plg. rusų *впускной* || *выпускной* || *напорный* || *всасывающий клапан*) MelŽ 201;

b) įvardžiuotiniu (ar paprastu) neveikiamuoju dalyviu, pvz.: *uždaromasis čiaupas* (plg. rusų *запорный кран*) PolŽ 163, *ikertamoji* || *izverčiamoji* || *pakraunamoji mašina* (plg. rusų *врубовая* || *закладочная* || *погрузочная машина*) GeolŽ 74, *matuojamasis mikroskopas* (plg. *измерительный микроскоп*) FizŽ 58, *perpilamasis* || *nutekamasis vamzdis* (plg. rusų *переличная* || *сточная труба*) MelŽ 185, *uždaromasis ventilis* (plg. rusų *запорный вентиль*) MelŽ 199, *kreipiamosios mentės* (plg. rusų *направляющие лопатки*, anglų *corner vanes*, vok. *Leitschaufeln*) TechT (25)13.

Šio tipo sudėtinių terminų šalutinis démuo dabartinėje lietuvių terminologijoje dažniau esti reiškiamas daiktavardžio kilmininku, negu paprastu ar įvardžiuotiniu neveikiamosios rūšies dalyviu. Veiksmažodinio abstrakto kilmininko vartoseną stimuliuoja kai kurių šio tipo dalyvinių žodžių junginių dviprasmiškumas.

3. Visuma (mašina, įrenginys ir kt.), kurios dalimi (detale) laikytinas sudėtinio termino pagrindiniu démeniu įvardijamas agentas arba instrumentas. Tuo atveju šalutinis sudėtinio termino démuo esti reiškiamas vadinamuoj visumos ir dalies savykio kilmininku, pvz.: *iešmo plunksna* (plg. rusų *непо перевода*) PolŽ 277, *betonmaišės būgnas* (plg. rusų *бараан бетономешалки*) PolŽ 22, *stūmoklio žiedas* (plg. rusų *поршневое колыцо*) PolŽ 150, *reaktoriaus gaubtas* (plg. rusų *конус реактора*), vok. *Reaktorgehäuse* n, anglų *jacket reactor*) TechT (5)12, *plūgo peilis* (plg. rusų *нож плуга*) MelŽ 131, *skambučio mygtukas* (plg. anglų *bell push*) AnglŽ 19, *šliuzo vartai* (plg. rusų *шлюзовые ворота*) MelŽ 166, *užtvankos diafragma* (plg. rusų *диафрагма плотины*) MelŽ 182.

4. Medžiaga ar energija, kuri būtina, kad veiktu sudėtinio termino pagrindiniu démeniu įvardijamas agentas arba instrumentas. Šią reikšmę turinčių sudėtinių terminų šalutinis démuo gali būti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *seleninis lygintuvas* (plg. rusų *солнечный выправитель*) FizŽ 55, *branduolinis reaktorius* (plg. rusų *ядерный реактор*), vok. *Kernreaktor* m, anglų *nuclear reactor*) TechT (5)10, *elektroninis reguliatorius* (plg. rusų *электронный регулятор*) TechT (6)6, *šarminis akumuliatorius* (plg. rusų *щелочный аккумулятор*) FizŽ 6, *magnetinis korpusas* (plg. rusų *магнитный компас*) FizŽ 47, *žibalinė lempa* (plg. *керосиновая лампа*) FizŽ 53, *gyvsidabrinis* || *puslaidininkinis termometras* (plg. rusų *ртутный* || *полупроводниковый термометр*) FizŽ 95, *elektrinis* || *garinis variklis* (plg. rusų *электродвигатель*, *паровой двигатель*) FizŽ 99, *orinis stabdytuvas* (plg. anglų *air damping*) AnglŽ 10;

b) daiktavardžio kilmininku, pvz.: *gyvsidabrio lygintuvas* (plg. rusų *ртутный выпрямитель*) FizŽ 55, *elektros lempa* (plg. rusų *электрическая лампа*) FizŽ 53, *garo generatorius* (plg. rusų *парогенератор*, vok. *Dampferzeuger*, angl. *steam generator*) TechT (5)5, *šilumos relė* (plg. rusų *тепловое реле*, vok. *Thermorelais*, angl. *thermal relay*) TechT (7)7, *vėjo || vandens variklis* (plg. rusų *вентродвигатель, водяной двигатель*) MelŽ 197, *dujų virykla* (plg. angl. *gas range*) AnglŽ 59.

Kilmininko vartosena šio tipo sudėtiniams terminams sudaryti yra senesnė, bet dabartinėje lietuvių kalboje žymiai dažnesni jau tie sudėtiniai terminai, kurių šalutiniai dėmenimis eina būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė*. Daiktavardžio kilmininkas šio tipo terminams sudaryti dažniausiai netinka todėl, kad jį turintys šios rūšies sudėtiniai terminai gali būti lengvai sutapatinami su minėtais terminais, kurių šalutiniu dėmeniu nurodomas instrumento arba agento darbo objektas.

5. Išskiriamoji detalė, kuri yra sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamo instrumento arba agento vienas svarbiausių ar bent būdingiausių elementų. Ši santykinė reikšmė yra tam tikra loginė opozicija minėtai visumos reikšmei. Šalutinis sudėtinio termino dėmuo tokiu atveju esti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis* *-ė*, pvz.: *lėkštinės akēcios* (plg. rusų *дисковая борона*) MelŽ 12, *spyruoklinės akēcios* (plg. rusų *пружинная борона*) PolŽ 30, *rutulinis čiaupas* (plg. rusų *шаровый кран*) PolŽ. 163, *būgninis || sparnelinis maišytuvas* (plg. rusų *барабанная || крыльчатая мешалка*) PolŽ 196, *veidrodinis || prizminis ekeris* (plg. rusų *зеркальный || призменный эккер*) MelŽ 51, *lyninis ekskavatorius* (plg. rusų *канатноскребковый экскаватор*) MelŽ 51, *diafragminis || sraigtinis || stūmoklinis siurblys* (plg. rusų *диафрагменный || винтовой || поршневой насос*) MelŽ 149, *rodyklinis galvanometras* (plg. rusų *стремочный гальванометр*) FizŽ 30;

b) sudurtiniu būdvardžiu, pvz.: *plačiajuostis stiprintuvas* (plg. rusų *широкополосный усилитель*) FizŽ 87, *vienakaušis || daugiakaušis ekskavatorius* (plg. rusų *одноковшовый || многоковшовый экскаватор*) MelŽ 51, *trikarštuvis aparatas* (plg. rusų *трёхпрочесный аппарат*) PolŽ 16, *dviverstuvė grioviakasė* (plg. rusų *двухотвальный канавокопатель*) MelŽ 61;

c) prielinksniu *su* + daiktavardžiu, pvz.: *kranas su strėle* (plg. rusų *кран со стрелой*) PolŽ 163, *biuretė su čiaupu* (plg. rusų *бюрометка с краном*) ChemŽ 49, *kontaktorius su spragtuku* (plg. rusų *контактор с защелкой*) PolŽ 54, *velenėlis su išdrožomis* (plg. rusų *шлицевый валик*) PolŽ 38.

Būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė* yra sistemiškesni ir geriau tinka rūšinėms opozicijoms reikšti, todėl dabartinėje lietuvių kalboje aptariamai santykinėi reikšmei nusakyti jie yra produktyvesni, negu prielinksniu sudėtinii terminų dėmenų junginiai.

6. Išradėjas, kuris sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamą agentą arba instrumentą yra sukūrės. Šių sudėtinų terminų pažymininis dėmuo visada esti reiškiamas vardo kilmininku, pvz: *Fuko svyruoklė* (plg. rusų *маятник Фуко*) FizŽ 29, *Danielio higrometras* (plg. rusų *гигрометр Даниэля*) FizŽ 34, *Kundto || Kvinkės vamzdis* (plg. rusų *трубка Кундта || Квинке*) FizŽ 51, *Leideno indas* (plg. rusų *лейденская банка*) FizŽ 53, *Lindės || Atvudo || Karno mašina* (plg. rusų *машина Линде || Атвуда || Карно*) FizŽ 55 || 58, *Rentgeno aparatas*

(plg. rusų рентгеновская установка) FizŽ 77, Popovo garintuvas (plg. rusų испаритель Попова) MelŽ 56, Boro magnetonas (plg. rusų магнетон Бора) FizŽ 56, Marteno krosnis (plg. rusų мартеновская печь) PolŽ 270, Moržės raktas (plg. rusų ключ Морзе) PolŽ 145, Selerso guolis (plg. anglų adjustable bearing) AnglŽ 8.

7. Išorinė forma, kuri yra būdinga sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamam instrumentui arba agentui. Daiktą, i kurį pagal formą panašus agentas arba instrumentas, paprastai nusako būdvardis su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *skydinus* || *cilindrinis uždoris* (plg. rusų щитовой || цилиндрический замок) MelŽ 178, *slenkstinis* || *vamzdinis vandenmatis* (plg. rusų водосливный || трубчатый водомер) MelŽ 187, *rutulinis kondensatorius* (plg. rusų сферический конденсатор) FizŽ 48, *kūginė svyruoklė* (plg. rusų конический маятник) FizŽ 90, *šaukštinas* || *lēkštinis grąžtas* (plg. rusų ложковый || тарельчатый бур) GeolŽ 19, *inkarinis varžtas* (plg. rusų анкерный болт) PolŽ 29.

8. Medžia ga, iš kurios ištisai ar tik iš dalies yra pagamintas sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamas agentas arba instrumentas. Šią santykinę reikšmę turinčių sudėtinių terminų šalutinis dėmuo gali būti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *medinis latakas* (plg. rusų деревянный лоток) MelŽ 97, *cementinis* || *betoninis vamzdis* (plg. rusų цементная || бетонная труба) MelŽ 184, *porcelianinis piltuvas* (plg. rusų воронка Бюхнера) PolŽ 54, *plieninis virbalas* (plg. rusų стальной нагель) PolŽ 210, *koklinė krosnis* (plg. rusų кафельная печь) PolŽ 279, *bronzinis laidas* (plg. rusų бронзовый провод) PolŽ 323, *guminis diržas* (plg. rusų резиновый ремень) PolŽ 360, *medinis skydas* (plg. anglų brattice) AnglŽ 25, *žalvarinė ivorė* (plg. anglų brass case) AnlgŽ 25;

b) daiktavardžio kilmininku, pvz.: *akmenų* || *karčių* || *tašelių drena* (plg. rusų каменная || жердевая || брусковая дрена) MelŽ 43, *akmenų* || *žemės užtvanka* (plg. rusų каменная || земляная плотина) MelŽ 181.

§ 15. Šios rūšies terminų gramatinių konfigūracijų transformaciją dažniausiai apsprrendžia trys dalykai: 1) sudėtinių terminų ir literatūrinės ar liaudies kalbos analogiškos reikšmės žodžių junginių formos neatitikimas, 2) gretimų mokslo šakų panašių rūšinių sąvokų analogija; 3) kitų kalbų (ypač rusų kalbos) įtaka.

Šių tipų sudėtinių terminų transformos gali būti įvairios, ne vienakryptės, tačiau terminų norminimo praktikai toli gražu ne visos vienodai svarbios. Paminėsime tik tuos sudėtinių (ypač rūšinių) terminų transformacijos atvejus, dėl kurių kalbininkai kartais nesutaria su specialistais.

$(N_{gen} + N_{nom}) - \times \rightarrow (A_1 + N)_{nom}$ kai N_{gen} nurodoma a) instrumentu arba agentu atliekama darbo operacija (reiškiama veiksmažodžių abstrakto kilmininku), pvz.: *slėgimo vožtuvas* (plg. rusų напорный клапан) PolŽ 143: *slégiminis vožtuvas*, *sriegimo freza* (plg. rusų резьбовая фреза) PolŽ 470: *sriegiminė freza*;

b) visuma (mašina, įrenginys), kurios dalimi (detale) laikytinės sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamas agentas arba instrumentas (vadinas visumos ir dalies santykio kilmininkas), pvz.: *reaktoriaus gaubtas* (plg. rusų кожух реактора) TechT (5)12: *reaktorinis gaubtas*, *šliuzo vartai* (plg. rusų шлюзные ворота) PolŽ 54: *šliuziniai vartai*, *stūmoklio žiedas* (plg. rusų поршневое кольцо) PolŽ 150: *stūmoklinis žiedas*;

c) išradėjas, kuris sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamą agenčią ar instrumentą yra sukūrės, sukonstravęs, pvz.: *Marteno krosnis* (plg. rusu *мартеновская печь*) PolŽ 279 : *marteninė krosnis*, *Leideno indas* (леїденская банка) FizŽ 53 : *leideninis indas* ir kt.

Vertinant transformas su veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyviais tokio tipo junginiuose, reikia turėti omenyje šiuos dalykus: 1) absolutus rūšinių terminų sistemiškumas negali būti pasiektas ne tik vienos kurios nora mokslo šakos terminijoje, bet net ir terminologinių mikrosistemų viduje, pavyzdžiui, šiuolaikinėje žemės ūkio mašinų klasifikacijos terminijoje šalia „*kultamoji*“ tipo terminų turi teisę egzistuoti ir naujesni „*kūlimo mašina*“ tipo terminai; 2) terminų pastovumas laikytinas ne mažesnės svarbos kodifikaciniu reikalavimu, negu kartais pernelyg akcentuojamas ir miglotai aiškinamas $(P_p + N)_{nom}$ tipo terminų dviprasmiškumas, lyginant juos su $(N_{gen} + N_{nom})$ tipo terminais.

Kokybės atžvilgiu šiuolaikiniuose mūsų technikos terminų rinkiniuose dažnesni $(N_{gen} + N_{nom})$ tipo terminai. Plg.:

Šaltinis Terminų tipas	TechT (1 – 15)	PolŽ	FizŽ	MelŽ	GeolŽ	TekstŽ
$(N_{gen} + N_{nom})$	38	250	0	41	1	5
$(P_p + N)_{nom}$	6	60	8	33	21	0

§ 16. Sudėtinio termino pagrindinis dėmuo gali nurodyti **gyvį** ar **augalą**. Šnekamojoje kalboje paprastai vartojami tik vienažodžiai gyvių ar augalų pavadinimai. Botanikos ir zoologijos sistematikos terminija esti binarė, kur pirmasis (pagrindinis) dėmuo nurodo gentį, o antrasis (šalutinis) – rūši. Tokiu atveju sudėtinį sistematikos terminų šalutiniai dėmenimis nurodoma gyvio ar augalo:

1. Mitybos objektas. Šią semantinę funkciją turintis dėmuo paprastai esti reiškiamas būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *žvirblinė pelėda* (plg. lot. *Glaucidium passerinum*) Paukšt II 267, *pušinė sniegena* (plg. lot. *Pinicola enucleator*) Paukšt II 127, *eglinis kryžiasnapis* (plg. lot. *Loxia curvirostra*) Paukšt I 286, *kopūstinis amaras* (plg. lot. *Pieris rapae*) Vad vab 264, *uoginė blakė* (plg. lot. *Dolycorus baccarum* L.) Vad vab 79, *žirninis grūdinukas* (plg. lot. *Bruchus pisorum* L.) Vad vab 171, *qžuolinis verpikas* (plg. lot. *Lasiocampa quercus* L.) Vad vab 241, *riešutinis straubliukas* (plg. lot. *Curculio nucum* L.) Vad vab 187.

2. Gyvenamoji ir augimo vieta. Šią santykinę reikšmę turinčių sudėtinį terminų šalutinis dėmuo gali būti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *akmeninė* || *miškinė kiaunė* (plg. lot. *Martes foina* || *martes*) Vad žind 178 || 184, *qžuolinė* || *Iazdyninė miegapelė* (plg. lot. *Elimomys quercinus* L., *Muscardinus avellanarius* L.) Vad žind 230 || 228; *miškinis* || *vandeninis* || *dirvoninis kalviukas* (plg. lot. *Anthus trivialis* || *spinoletta* || *campestris*) Paukšt III 184 || 187, *urvinė* || *langinė kregždė* (plg. lot. *Riparia riparia*, *Delicion urbica*) Paukšt III 327 || 336, *pelkinis papartis* (plg. lot. *Dryopteris thelypteris* L., rusu щитовик болотный) Flor I 34, *kalninė pušis* (plg. lot. *Pinus*

montana, rusų *сосна горная*) Flor I 161, *šilinis baravykas* (plg. lot. *Boletus cyanescens*) Valg gryb 115, *pelkinė ūmėdė* (plg. lot. *Russula paludosa*) Valg gryb 194; *balinis čiuožikas* (plg. lot. *Gerris paludum*) Vad vab 85, *kambarinė musė* (plg. lot. *Musca domestica* L.) Vad vab 326;

b) daiktavardžio kilmininku, pvz. *kalnų kielė* (plg. lot. *Motacilla cinerea*) Paukšt III 193, *jūros kiaulė* (plg. lot. *Phocaena phocaena*) Vad žind 298, *smiltynų juodvabalė* (plg. lot. *Opatrium sabulosum* L.) Vad vab 149.

3. Kilmės vieta, kuri paprastai esti reiškiama būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, padarytu iš tikrinio daiktavardžio, pvz.: *islandinis bēgikas* (plg. lot. *Canidris canutus*) Paukšt II 220, *uralinė pelėda* (plg. lot. *Strix uralensis*) Paukšt II 273, *švedinė muselė* (plg. lot. *Oscinosoma frit*) Vad vab 325, *amerikinis maumedis* (plg. lot. *Larix americana*, rusų *американская лиственница*) Flor I 140, *kaukazinis kėnis* (plg. lot. *Abies Nordmanniana*, rusų *Пихта Нордмана*) Flor I 102, *europeinis kukmedis* (plg. lot. *Taxus baccata*, rusų *тис ягодный*) Flor I 87, *korėjinė pušis* (plg. lot. *Pinus koraiensis*, rusų *корейская сосна*) Flor I 148, *kanadinė audinė* (plg. lot. *Mustela vison*) Vad žind 169, *usūrinis šuo* (plg. lot. *Nyctereutes procyonoides*) Vad žind 134, *sibirinė stirna* (plg. lot. *Capreolus capreolus pygargus*) Vad žind 312.

4. Išorinės kūno ypatybės: A – forma ir kitos viso kūno ypatybės, B – kūno ar jo dalių paviršiaus ypatybės, C – kūno ar jo dalių spalva.

A. Kai sudėtinio termino pažyminiui dėmeniu nurodomos gyvio ar augalo kūno formos ypatybės, tas dėmuo gali būti reiškiamas:

a) įvardžiuotiniu ar paprastu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *mažoji auslinda* (plg. lot. *Labia minor* L.) Vad vab 54, *platusis elniaragis* (plg. lot. *Dorcus parallelopedus* L.) Vad vab 196, *stambusis trumpasparnis* (plg. lot. *Creophilus maxillosus* L.) Vad vab 116, *plokščioji skėtė* (plg. lot. *Libellula depressa* L.) Vad vab 42, *ilgasnis kukurdvelkis* (plg. lot. *Calvatia saccata*) Valg gryb 231, *didysis blizgis* (plg. lot. *Chalcophora mariana*) Vad vab 130;

b) priedėliniu daiktavardžiu, pvz.: *šiksnys nykštukas* (plg. lot. *Vespertilio pipistrellus*) Vad žind 107, *pelė mažylė* (plg. lot. *Micromys minutus*) Vad žind 256, *kadagys keružis* (plg. lot. *Juniperus nana*) Aug anat 228.

B. Kai sudėtinio termino pažyminiui dėmeniu nurodoma gyvio ar augalo viro kūno ar jo dalių paviršiaus ypatybės, tas šalutinis dėmuo paprastai esti reiškiamas įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *dygusis ragijus* (plg. lot. *Rhagium mordax* L.) Vad vab 154, *lygusis žygis* (plg. lot. *Carabus glabratus*) Vad vab 100, *gličioji geltonpėdė* (plg. lot. *Gomphidius glutinosus*) Valg gryb 229, *šiurkščioji žynabudė* (plg. lot. *Lepiota rhacodes*) Valg gryb 230, *švelnusis piengrybis* (plg. lot. *Lactarius mitissimus*) Valg gryb 231 ir kt.

C. Kai sudėtinio termino pažyminiui dėmeniu nurodoma gyvio ar augalo kūno spalva, tas šalutinis dėmuo gali būti reiškiamas:

a) įvardžiuotiniu ar paprastu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *baltoji eglė* (plg. lot. *Picea canadensis*, rusų *ель канадская*) Flor I 123, *juodoji antis* (plg. lot. *Oidemia nigra* L.) Paukšt II 115, *pilkoji žąsis* (plg. lot. *Anser anser*) Paukšt II 135, *geltonasis piengrybis* (plg. lot. *Lactarius scrobiculatus*) Valg gryb 210, *žaliosios samanos* (plg. rusų *зелковые мхи*) MelŽ 144, *rudasnis nakviša* (plg. lot. *Nyctalus*

noctula) Vad žind 102, *juodoji žiurkė* (plg. lot. *Rattus rattus* || *norvegicus*)
Vad žind 241;

b) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-é*, pvz.: *purpurinis cigarsukis* (plg. lot. *Rhynchites bacchus* L.) Vad vab 174, *violetinis karnagraužis* (plg. lot. *Hylurgops palliatus*) Vad vab 192, *sidabrinis vienuolis* (plg. lot. *Cucullia argentea*) Vad vab 253, *rašalinis mėšlagrybis* (plg. lot. *Coprinus atramentarius*) Valg gryb 231, *lelijinis baltikas* (plg. lot. *Tricholoma nudum*) Valg gryb 230;

c) sudurtiniu būdvardžiu, pvz.: *geltonraudė kelmabudė* (plg. lot. *Hypholoma sublateritium*) Valg gryb 173, *gelsvarudė musmirė* (plg. lot. *Amanita junquillea*) Valg gryb 162, *kraujaspalvė ūmėdė* (plg. lot. *Russula sanguinea*) Valg gryb 196, *pilkšvažalė ūmėdė* (plg. lot. *Russula aeruginea*) Valg gryb 188, *variaspalvė geltonpédė* (plg. lot. *Gomphidius viscidus*) Valg gryb 120.

Kai kada augalų sistematikos sudétinių terminų rūšinis pažymynys nurodo ne viso kūno, o tik atskiro jo organo spalvą, kuri apibendrinama išskiriamuoju rūšiniu pažyminiu. Tokių atvejų botanikos specialistai pastaruoju metu pagrįstai vengia.

5. Vidinės ypatybės: A – subjekto pojūčiai suvokiamos ypatybės, B – individualiosios vidinės ypatybės.

A. Kai sudétinio termino pažyminiui dēmeniu nurodoma subjekto pojūčiai suvokiamos vidinė ypatybė, šalutinis sudétinio termino dēmuo gali būti reiškiamas:

a) įvardžiuotiniu ar paprastu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *tamprusis baravykas* (plg. lot. *Boletus bovinus*) Valg gryb 229, *kvapioji guotė* (plg. lot. *Hydrophorus agathosmus*) Valg gryb 229, *trapioji ūmėdė* (plg. lot. *Russula fragilis*) Valg gryb 231, *kartusis baravykas* (plg. lot. *Tylopilus felleus*) Valg gryb 232, *gličioji geltonpédė* (plg. lot. *Gomphidius glutinosus*) Valg gryb 229;

b) įvardžiuotiniu neveikiamuoju dalyviu, pvz.: *dvokiančioji ūmėdė* (plg. lot. *Russula foetens*) Valg gryb 228;

c) piedėliniu daiktavardžiu, pvz.: *dirvenis smirduolis* (plg. lot. *Ononis arvensis*) LBŽ 239, *ūmėdė garduolė* (plg. lot. *Russula delica*) Valg gryb 227.

B. Kai sudétinio termino pažyminiui dēmeniu nurodoma gyvio ar augalo individualiosios vidinės ypatybės, tas šalutinis dēmuo gali būti reiškiamas:

a) įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *plėšrusis pelėdgalvis* (plg. lot. *Eupsilia satellitia* L.) Vad vab 253, *kandžiosios skruzdėlės* (plg. lot. *Campanotidae*) Vad vab 300, *kibioji krunė* (plg. lot. *Asperula aparine*) LBŽ 444;

b) piedėliniu daiktavardžiu, pvz.: *gebenė lipikė* (plg. lot. *Hedera helix*) Aug anat 326, *sakalas keleivis* (plg. lot. *Falco peregrinus*) Paukšt II 171, *voverė skraigduolė* (plg. lot. *Pteromys volans*) Vad žind 214, *aguona birulė* (plg. lot. *Papaver rhoeas*) Aug anat 482, *žiogas giesmininkas* (plg. lot. *Tettigonia cantans*) Vad vab 49, *musė kandiklė* (plg. lot. *Stomoxys calcitrans*) Vad vab 327;

c) įvardžiuotiniu veikiamuoju dalyviu, pvz.: *šliaužiančioji vaisgina* (plg. lot. *Ajuga reptans*) LBŽ 515, *gelstantysis piengrybis* (plg. lot. *Lactarius scrobiculatus*) LBŽ 472, *juostančioji vilktabokė* (plg. lot. *Bovista nigrescens*) Valg gryb 231, *rėplijantysis vėdrynas* (plg. lot. *Ranunculus reptans*) LBŽ 518 (= *šliaužiantysis vėdrynas*).

6. Atskiro organo skiriamosios ypatybės: A – forma, B – spalva, C – įvairios išaugos.

A. Kai sudėtinio termino pažymininis dėmuo nurodo gyvio ar augalo kurio nors išorinio organo formą, tas šalutinis dėmuo gali būti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *skiauterinis papartis* (plg. lot. *Dryopteris cristata*, rusų *щитовник гребенчатый*) Flor I 40, *lancetinis varpenis* (plg. lot. *Botrychium lanceolatum*) Flor I 24, *šauktukinis pelēdgalvis* (plg. lot. *Agrotis exclamationis*) Vad vab 252, *kūginis briedžiukas* (plg. lot. *Morchella conica*) Valg gryb 228, *skydinė voveruška* (plg. lot. *Cantharellus umbonatus*) Valg gryb 229;

b) sudurtiniu būdvardžiu, pvz.: *plačiažvynis maumedis* (plg. lot. *Larix eurolepis*, rusų *лиственница широкочешуйчатая*) Flor II 36, *smailaragis mėšlavabalnis* (plg. lot. *Copris lunaris*) Vad vab 199, *dantytkojis tripsas* (plg. lot. *Odontothrips loti*) Vad vab 88, *plačialakštė plempė* (plg. lot. *Clitocybe platyphylla*) Valg gryb 229, *iešmalapė balandūnė* (plg. lot. *Atriplex hastatum*) LBŽ 392.

B. Kai sudėtinio termino pažymininis dėmuo nurodo gyvio ar augalo išorinio kurio nors organo spalvą, jis paprastai esti reiškiamas sudurtiniu būdvardžiu: *balt-nugaris genys* (plg. lot. *Dryobates leucotos*) Paukšt III 49, *geltonsnapis čivylis* (plg. lot. *Carduelis cannabina*) Paukšt III 116, *juodagalvė sniegena* (plg. lot. *Pyrrhula pyrrhula*) Paukšt III 122, *raudonpetis degutvabalnis* (plg. lot. *Sphaeridium scarabaecides* L.) Vad vab 137, *žaliaakė muselė* (plg. lot. *Chlorops pumilio*) Vad vab 325, *baltagylis pelēdgalvis* (plg. lot. *Meliceptria scutosa*) Vad vab 255, *mėlyngalvis pūkanugaris* (plg. lot. *Diloba coeruleocephala*) Vad vab 249, *rudakepuris baravykas* (plg. lot. *Boletus badius*) Valg gryb 227, *geltonšonis straubliukas* (plg. lot. *Chlorophanus viridis*) Vad vab 128.

C. Kai sudėtinio termino šalutiniu dėmeniu pavadinamos gyvio ar augalo kurios nors būdingos išaugos, pažymynys gali būti reiškiamas:

a) įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *kuoduotasis vieversys* (plg. lot. *Galerida cristata*) Paukšt III 173, *ūsuotoji zylė* (plg. lot. *Panurus biarmicus*) Paukšt III 223, *šeriuotasis sitonas* (plg. lot. *Sitona crinitus*) Vad vab 181, *dygliuotasis || kartpotasis pumpotaukšlis* (plg. lot. *Locoperdon echinatum || gemmatum*) Valg gryb 231, *žvynuotasis baravykas* (plg. lot. *Strobilomyces strobilaceus*) Valg gryb 232;

b) piedėliniu daiktavardžiu, pvz.: *sprakšis kryžiuotis* (plg. lot. *Selatosomus eruciatus*) Vad vab 127, *papartis kudlis* (plg. lot. *Dryopteris phegopteris*) LBŽ 126, *viksva šerpetinė* (plg. lot. *Carex microglochin*) LBŽ 71, *kreisvė gaurūnėlė* (plg. lot. *Crepis praemorsa*) LBŽ 108.

7. Tyrinėtojas, išskyręs ir aprašęs sudėtinio termino pažymimuoju dėmeniu įvardijamą gyvį ar augalų rūšį. Šalutinis sudėtinio termino dėmuo tada esti reiškiamas vardo kilmininku, pvz.: *Skolskio osmija* (plg. lot. *Osmia Skolskyi*) Vad vab 293, *Bankso pušis* (plg. lot. *Pinus Banksiana*, rusų *кона Банкса*) Flor I 154, *Vičo kėnis* (plg. lot. *Abies Veitchii*, rusų *пухма Вича*) Flor I 94, *Engelmano eglė* (plg. lot. *Picea Engelmannii*, rusų *ель Энгельмана*) Flor I 118, *Natererio šikšnosparnis* (plg. lot. *Myotis Nattereri*) Vad žind 91, *Natuzijaus šikšnys* (plg. lot. *Vespertilio Natthusii*) Vad žind 110.

8. Laikas, kada gyvis būna aktyvus, veisiasi, augalas žydi, vaisius mezga ir pan. šalutinis sudėtinių terminų dėmuo tokiu atveju paprastai esti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *vasarinė evetrija* (plg. lot. *Evetria duplana* Hb.) Vad vab 223, *naktinis grambuoliukas* (plg. lot. *Serica brunnea* L.) Vad vab 199, *pavasarinių sprindžiai* (plg. lot. *Oenochrominae*) Vad vab 257, *pavasarinis ||*

rudeninis || *vasarinis adonis* (plg. lot. *Adonis vernalis* || *autumnalis* || *aestivalis* L.) LBŽ 383, *vasarinis trumas* (plg. lot. *Tuber aestivum*) Valg gryb 227;

b) įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *ankstyvasis sprindis* (plg. lot. *Brephos parthenias* L.) Vad vab 257, *vėlyvasis šikšnys* (plg. lot. *Vespertilio serotinus*) Vad žind 107.

9. Paties augalo arba jo vaisių paskirtis, panaudojimas. Šių terminų rūšiniu dėmeniu paprastai eina tik būdvardis *vaistinis*, neveikiamasis dalyvis *valgomasis* ir kt., pvz.:

vaistinė agurklė (plg. lot. *Barrago officinalis* L.) LBŽ 384, *vaistinė šienazolė* (plg. lot. *Parletaria officinalis*) Aug anat 609, *vaistinis putokšlis* (plg. lot. *Saponaria officinalis*) Aug anat 548;

valgomasis česnakas (plg. lot. *Allium sativum*) LBŽ 403, *valgomasis trumas* (plg. lot. *Tuber brumale*) Valg gryb 227, *valgomasis bobausis* (plg. lot. *Gyromitra esculenta*) Valg gryb 228, *valgomoji voveruška* (plg. lot. *Cantharellus cibarius*) Valg gryb 228, *valgomasis lęsis* (plg. lot. *Lens esculenta*) Aug anat 404.

10. Subjekto vertinamoji ypatybė. Šią santiokinę reikšmę turinčių sudėtinį terminų pažyminiiniais dėmenimis dažniausiai eina būdvardžiai *paprastasis* (a) ir *tikrasis* (b), pvz.:

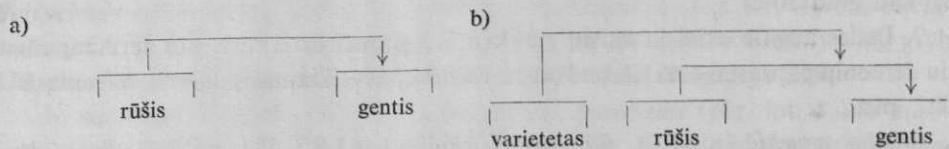
a) *paprastasis apynys* (plg. lot. *Humulus lupulus* L.) LBŽ 386, *paprastoji musmirė* (plg. lot. *Amanita muscaria*) Valg gryb 231, *paprastasis kirstukas* (plg. lot. *Sorex aranaeus*) Vad žind 66, *paprastasis dagišius* (plg. lot. *Xanthium strumarium*) Aug anat 612, *paprastoji ankštėnė* (plg. lot. *Scloroderma bovista* tr.) Valg gryb 75;

b) *tikroji našlaitė* (plg. lot. *Viola tricolor*) Aug anat 573, *tikroji ūmėdė* (plg. lot. *Russula vesca*) Valg gryb 192, *tikrasis lipikas* (plg. lot. *Galium verum*) Aug anat 398, *tikrosios pelės* (plg. lot. *Murinae*) Vad žind 238, *tikrosios kandys* (plg. lot. *Tineidae*) Vad vab 214.

§ 17. Gamtos mokslų terminijoje $(N+N)_{nom}$ tipo terminai vartojami nuo seno. Pastaruoju metu, griežtai laikantis tarptautinės binarinės nomenklatūros, kur dvižodžių sistematikos terminų pirmasis dėmuo nurodo gyvių ar augalų rūšį, o antras – gentį, šio tipo terminai pradėti transformuoti trejopai: 1) $(N+N)_{nom} \rightarrow (A+N)_{nom}$, pvz.: *pelė mažylė* (*Mycromys minutus*) Vad žind 256 → *mažoji pelė*; *ūmėdė garduolė* (*Russula delica*) Valg gryb 186 → *gardžioji ūmėdė*; *karvelis keršulis* (*Columba palumbus*) Paukšt 146 → *keršasis karvelis*; 2) $(N+N)_{nom} \rightarrow (P_a+N)_{nom}$, pvz.: *voverė skraidiuolė* (*Pteromys volans*) Vad žind 214 → *skraidančioji voverė*, *aguona biriulė* (*Papaver Rhoeas*) LBŽ 246 → *byrančioji aguona*, *gebenė lipikė* (*Hedera Helix*) LBŽ 163 → *lipančioji gebėnė*; 3) $(N+N)_{nom} \rightarrow (A_1+N)_{nom}$, pvz.: *šikšnys nykštukas* (*Vespertilio pipistrellus*) Vad žind 107 → *nykštukinis šikšnys*, *žiemė slenktenė* (*Vinca minor*) LBŽ 372 → *slenkteninė žiemė*, *smaliukė putokšlė* (*Viscaria vulgaris*) LBŽ 374 → *putokšlinė smaliukė* ir pan.

Be to, pasitaiko atvejų, kai šio tipo terminų pirmasis dėmuo esti praleidžiamas, pvz.: *vėžys maldininkas* (*Squilla mantis*) NBZ 308 → *maldininkas*, *voras kryžiuotis* (*Araneus diadematus*) NBZ 320 → *kryžiuotis*, *drugys admirolas* (*Pyrameis atlanta*) Vad vab 266 → *admirolas* ir pan. Panašus nukrypimas nuo sistematikos taisyklių pasitaiko ir tuo atveju, kai augalų varietetai ar formos įvardijamas dvižodžiais (a), o rūšys – vienažodžiais (b) terminais, pvz.: a) *lapinis kopūstas* (*Brassica olearacea* var. *acephala*) ŽūŽ 32, *sēmeninis linas* (*Linum usitatissimum* var. *brevimulti*) ŽūŽ

121, rojaus obelis (*Malus pumila var. paradisiaca*) ŽūŽ 230; b) spungė (*Vanessa io*) Vad vab 266, dilgėlinukas (*Vanesia urticae*) Vad vab 266, blindė (*Salix caprea*) Vad aug 154, kopūstas (*Brassica olearacea*) Vad aug 231 ir pan. Lietuviškų sistematikos terminų rūsių (a) ir varietetų (b) schemas yra tokios:

Šių schemų praktiškai laikosi ne tik botanikai, bet ir zoologai. Vadinasi, pats tipas $(N+N)_{nom}$ sistematikoje laikytinas galimu ir norminiu, bet neproduktyviu ir apskritai neperspektyviu.

Gyvenamajai ar augimo vietai nurodyti, kaip matėme, pagrečiu gali būti vartojami ir būdvardžiai su priesaga -inis, -ė, ir daiktavardžių kilmininkai. Dabartinėje lietuvių sistematikos terminijoje šiuo atveju žymiai dažniau vartojami būdvardžiai su priesaga -inis, -ė, negu daiktavardžių kilmininkai. Vartojant kilmininką, būdinesnė daugiskaitinė jo forma. Plg.:

Būdvardžių su priesaga -inis, -ė ir daiktavardžio kilmininkų vartosena vietai reikštį

Šaltinis Terminų tipas	Paukšt I–III	Vad vab	Vad žind	Valg gryb
$(A_1 + N)_{nom}$	39	34	20	13
$(N_{gen} + N_{nom})$	1	1	3	0

§ 18. Jeigu sudėtinio termino pagrindinis dėmuo yra veiksmažodiniu abstraktu reiškiama veiksmo arba proceso *pavadinimas*, tai tokio termino šalutiniu dėmeniu gali būti nurodoma:

1. Objektas, kurių tas veiksmas liečia, arba objektas, kuriame vyksta tas procesas. Šią santykinę reikšmę turinčių sudėtinių terminų šalutiniai dėmenys gali būti reiškiami:

a) valdomojo daiktavardžio kilmininku, pvz.: *augalų iššalimas* || *iššutimas* || *išmirkimas* (plg. rusų *вымерзание* || *выпревание* || *вымокание растений*) BotŽ 68, *medienos subrendimas* (plg. rusų *созревание древесины*) BotŽ 271, *rumpuroro susiklostymas* (plg. lot. *foliatio*, rusų *почкосложение*) BotŽ 349, *baseino supelkėjimas* (plg. rusų *заболачивание всдосбора*) MelŽ 160, *neutronų lėtinimas* (plg. rusų *замедление нейтронов*, vok. *Neutronenbremsung* f. angl. *neutron thermalization*) TechT (5)8, *šilumos perdavimas* (plg. rusų *теплопередача*, vok. *Wärmeübertragung* f, angl. *heat transmission*) TechT (4)4, *nuotėkio reguliavimas* (plg. rusų *регулирование стока*, vok. *Ausgleichung des Abflusses*, angl. *water drain control*) TechT (3)6, *išlaidų apmokėjimas* (plg. rusų *оплата расходов*) EkŽ 127;

b) valdomuoju daiktavardžiu su prielinksniu, pvz.: *gražinimas į darbą* (plg. rusų *восстановление на работу*) EkŽ 32, *kėlimasis į miestus* (plg. rusų *передви-*

жение в город) EkŽ 140, *atleidimas iš darbo* (plg. rusų *уволение с работы*) TeisŽ 18, *nukrypimas nuo taisyklių* (plg. rusų *отклонение от правил*) SportŽ 22, *nukrypimas nuo normos || nuo plano* (plg. rusų *отклонение от нормы || от плана*) EkŽ 132;

e) valdomojo daiktavardžio postpoziciniai linksniai, pvz.: *padengimas auksu* (plg. rusų *золотое обеспечение*) EkŽ 17, *dauginimas atlankomis || atžalomis || auginiais* (plg. rusų *размножение отводками || порослями || черенками*) BotŽ 103, *aptvėrimas pylimais* (plg. rusų *обвалование*) MelŽ 15, *lyginimas braukte* (plg. rusų *планировка гребком*) PolŽ 283, *sūdymas sūrymu* (plg. rusų *засолка тузлучная*) PolŽ 111, *grūdinimas vandenye || ore || alyvoje* (plg. rusų *закалка водяная || воздушная || масляная*) PolŽ 107.

2. Būdas, arba išskiriamoji veiksmo ar proceso vyksmo ypatybė, kuri gali būti reiškiama:

a) įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *apvalusis tekinimas* (plg. rusų *обтачка круглая*) PolŽ 236, *glotnusis pynimas* (plg. rusų *переплетение гладкое*) PolŽ 274, *rupusis || smulkusis malimas* (plg. rusų *помол крупный || тонкий*) PolŽ 306, *lankstusis || standusis sujungimas* (plg. rusų *соединение гибкое || плотное*) PolŽ 390, *selektyvusis spinduliaivimas* (plg. rusų *избирательное излучение, вол.* selektive *Strahlung f, angl selective radiation*) TechT (4)7;

b) įvardžiuotiniu neveikiamuoju dalyviu, pvz.: *svyruojamasis judėjimas* (plg. rusų *колебательное движение*) FizŽ 42, *smogiamasis gręžimas* (plg. rusų *ударное бурение*) GeolŽ 19, *sukepamasis apdegimas* (plg. rusų *обжиг спекающий*) PolŽ 230, *perpučiamasis (prapučiamasis) lydymas* (plg. rusų *плавка продувкой*) PolŽ 282, *nejudamasis suleidimas* (plg. rusų *посадка неподвижная*) PolŽ 309, *kylamasis judėjimas* (plg. rusų *восходящее движение*) GeolŽ 41;

c) būdvardžiu su priesaga *-inis, -ė*, pvz.: *srovinis judėjimas* (plg. rusų *движение поточное*) PolŽ 83, *čiurkšlinis tekėjimas* (plg. rusų *движение струйчатое || струйное*) PolŽ 83, *radialinis slėgimas* (plg. rusų *давление радиальное*) PolŽ 79, *duobelinis || juostinis || rėžinis laistymas* (plg. rusų *полив по лункам || по полосам*) MelŽ 95, *kibirkštinis || lankinis išsiektrinimas* (plg. rusų *искровой || дуговой разряд*) FizŽ 37, *płewelinis || burbulinis virimas* (plg. rusų *кипение пленочное || пузырчатое*) PolŽ 139, *ruoželinis pynimas* (plg. rusų *переплетение саржевое*) PolŽ 274;

d) valdomojo daiktavardžio postpoziciniai linksniai, pvz.: *jungimas trikampiu || žvaigžde* (plg. rusų *соединение треугольником || звездой*) FizŽ 43, *laistymas vagomis* (plg. rusų *бороздный полив*) MelŽ 96, *velėnavimas langais || sienute* (plg. rusų *одержновка в клетку || в стенку*) PolŽ 238, *judėjimas apskritimu* (plg. rusų *движение по кругу*) FizŽ 41;

e) valdomuoju daiktavardžiu su prielinksniu, pvz.: *skridimas ant nugaros* (plg. rusų *полёт на спине*) PolŽ 301, *priēmimas iš klausos* (plg. rusų *приём на слух*) PolŽ 319, *atsiskaitymas pagal sutartis* (plg. rusų *расчёт по договорам*) EkŽ 190, *tinkavimas pagal žyminius* (plg. rusų *штикутурска по маякам*) PolŽ 505, *pardavimas pagal pavyzdžius* (plg. rusų *продажа по образцам*) EkŽ 167;

f) šliejamuoju padalyviu, pvz.: *konservavimas pikeliuojant || sūdant || džiovinant* (plg. rusų *консервирование пикельное || сухое || солёное*) PolŽ 153, *striegimas įvalcuojant* (plg. rusų *накатка резьбы*) PolŽ 212, *įtempimas gniuždant || skeliant* ||

sukant (plg. rusų напряжение сжимающее || скалывающее || скручивающее) PolŽ 217, *suvirinimas slegiant* || *lydant* || *suduriant* (plg. rusų сварка давлением || плавлением || стыковая сварка) PolŽ 371, *tepimas slegiant* || *užpilant* (plg. rusų смазка под давлением || поливанием) PolŽ 387.

3. Subjekto vertinamoji ypatybė, kuri gali būti reiškiama:

a) įvardžiuotiniu ar paprastu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *normalus slēgimas* (plg. rusų давление нормальное) PolŽ 79, *vėlyvasis* || *ankstyvasis uždegimas* (plg. rusų зажигание позднее || ранее) PolŽ 106, *tikslusis matavimas* (plg. rusų измерение точное) PolŽ 121, *svarbiausias įtempimas* (plg. rusų напряжение главное) PolŽ 216, *staigusis šaldymas* (plg. rusų охлаждение резкое) PolŽ 259, *laisvasis skridimas* (plg. rusų полёт неуправляемый) PolŽ 301, *gilusis gręžimas* (plg. rusų глубокое бурение) GeolŽ 20, *darnusis slucksniavimas* (plg. rusų согласное насление) GeolŽ 83;

b) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *pradinis pūtimas* (plg. rusų дутьё первое) PolŽ 98, *kritinis slēgimas* (plg. rusų давление критическое) PolŽ 79, *tiesioginis matavimas* (plg. rusų измерение прямое) PolŽ 121, *priverstinis maišymas* (plg. rusų примешивание принудительное) PolŽ 273, *pirminis slūgsojimas* (plg. rusų первичное залегание) GeolŽ 49.

4. Veiksmo arba proceso vyksmo laikas, kuris paprastai esti reiškiamas būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *rudeninis* || *pavasarinis arimas* (plg. rusų зяблевая || весенняя вспашка) MelŽ 16, *naktinis skridimas* (plg. rusų ночной полёт) PolŽ 301, *žieminis skiepijimas* (plg. rusų зимняя прививка) BotŽ 384 ir kt.

5. Veiksmo paskirtis, kuri dažniausiai esti reiškiama įvardžiuotiniu neveikiamosios rūšies dalyviu, pvz.: *gaivinamasis laistymas* (plg. rusų полив освежительный) PolŽ 302, *bandomasis skridimas* (plg. rusų полёт испытательный) PolŽ 301, *žvalgomasis gręžimas* (plg. rusų разведочное бурение) GeolŽ 20.

§ 19. Sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu gali eiti būdvardinis abstraktas. Juo paprastai nurodoma pastovė, būdinga ypatybė, sudaranti atskirą terminologinę sąvoką. Tokio sudėtinio termino šalutiniu dėmeniu apibūdinama:

1. Sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamos ypatybės tiesioginis objektas, kuris paprastai esti reiškiamas daiktavardžio kilminku, pvz.: *dujų kaloringumas* (plg. rusų теплотворность газа, vok. *Gaskalorienwert* m, angl. *calorific capacity of gas*) TechT (11)6, *šviesos stiprumas* (plg. rusų сила света, vok. *Lichtstärke* f, angl. *luminous intensity*) TechT (12)7, *audinio tankumas* (plg. rusų плотность ткани, vok. *Gewebedichte* f, angl. *gauge of the cloth*) TechT (2)5, *mašinos galingumas* (plg. rusų мощность машины) FizŽ 30, *osciliatoriaus stiprumas* (plg. rusų сила осциллятора) FizŽ 88, *durpių peleningumas* (plg. rusų зольность торфа) MelŽ 50, *radiacijos intensyvumas* (plg. rusų уровень радиации, vok. *Strahlenspiegel* m, angl. *amount of radiation*) TechT (5)9, *jonizacijos stiprumas* (plg. rusų интенсивность ионизации) FizŽ 88, *balanso mobilumas* (plg. rusų мобильность баланса) EkŽ 103 ir kt.

2. Sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu įvardijamos ypatybės netiesioginis objektas, kuris gali būti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *šviesinis jautumas* (plg. rusų световая чувствительность, vok. *Unterschiedempfindlichkeit* f, angl. *contrast sensitivity*) TechT (12)9, *elektrinis laidumas* (plg. rusų электропроводность, vok. *Elek-*

trische Leitfähigkeit f, angl. electrical conduction) TechT (8)5, joninis laidumas (plg. rus. ионная электропроводность, vok. Ionenleitung f, angl. ionic conduction) TechT (8)5, drėgminis imlumas (plg. rus. влагоёмкость) MelŽ 74;

b) valdomųjų daiktavardžių postpoziciniai linksniai, pvz.: *atsparumas kaitroms || sausroms || šalčiams* (plg. rus. жаровыносливость, засухоустойчивость, морозостойкость) BotŽ 45, *jautumas šildymui || šviesai* (plg. rus. чувствительность к нагреву, светочувствительность) ChemŽ 131, *imlumas šilumai* (plg. rus. теплоёмкость) MelŽ 75.

Lietviškuose terminu žodynuose ir mokslinėje periodikoje pasitaiko vienas kitas aptariamą santykinę reikšmę turintis sudėtinis terminas, kurio šalutiniu dëmeniu eina daiktavardžio kilmininkas, pvz. *oro imlumas* (plg. rus. воздухоёмкость) MelŽ 120, bet tokie terminai nelaikytini norminiai, nes formaliai jie visiškai sutampa su tiesioginės ypatybės objekto santykinę reikšmę turinčiais sudėtiniais terminais. Dvejopą šios santykinės reikšmės išraišką sąlygoja ta aplinkybė, kad būdvardžių su priesaga *-inis*, *-ė* daryba morfologiškai yra ribota. Pavyzdžiui, jeigu netiesioginiu ypatybės objektu eina veiksmo arba proceso pavadinimas, tai tokią santykinę reikšmę turintis sudėtinis terminas visada turi valdomojo žodžių junginio formą.

3. Subjekto vertinamoji ypatybė, kuri gali būti reiškiama:

a) įvardžiuotiniu ar paprastu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *efektyvusis galtingumas* (plg. rus. эффективная мощность) PolŽ 206, *aktualusis rūgštingumas* (plg. актуальная кислотность) MelŽ 143, *nepastovus drėgnumas* (plg. rus. неустойчивое увлажнение) MelŽ 110, *normalusis gilumas* (plg. rus. нормальная глубина) PolŽ 70, *specialusis darbingumas* (plg. специальная трудоспособность) TeisŽ 34, *aukščiausiasis valentingumas* (plg. rus. наивысшая валентность) ChemŽ 37;

b) įvardžiuotiniu ar paprastu neveikiamosios rūšies dalyviu, pvz.: *nusikalstamasis nerūpestingumas* (plg. rus. преступная небрежность) TeisŽ 94, *tariamasis sluoksniuotumas* (plg. rus. ложная сложность) GeolŽ 139;

c) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *absoliutinis || santykinis drėgnumas* (plg. rus. абсолютная || относительная влажность) MelŽ 38, *pirminis || antrinis sluoksniuotumas* (plg. rus. первичная || вторичная сложность) GeolŽ 138, *kritinis gilumas* (plg. rus. критическая глубина) PolŽ 70, *pagrindinis || šalutinis dažnumas* (plg. rus. главная || боковая частота) PolŽ 484, *vidutinis dažnumas* (plg. rus. средняя частота) PolŽ 484, *kondicinis drėgnumas* (plg. rus. кондиционная влажность) ChemŽ 155.

§ 20. Jeigu sudėtinio termino pagrindinis dëmuo nurodo **natūralią** arba **dirbtinę medžiagą**, tai šalutiniu tokio termino dëmeniu apibūdinama:

1. Vieta, kur ta medžiaga natūraliai egzistuoja arba kur ji susidaro. Šių sudėtinų terminų šalutinis dëmuo gali būti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *gruntinis || tarpsluoksninis vanduo* (plg. rus. грунтовая || межпластовая вода) GeolŽ 24, *jūrinis gruntas* (plg. rus. морской грунт) GeolŽ 38, *vulkaninis dumblas* (plg. rus. вулканический ил) GeolŽ 54, *dugninis ledas* (plg. rus. донный лёд) GeolŽ 70, *priekrantinis ledas* (plg. rus. береговой лёд) GeolŽ 70;

b) daiktavardžio kilmininku, pvz.: *pelkių rūda* (plg. rus. болотная руда) ChemŽ 213, *kasyklų dujos* (plg. rus. рудничный газ) ChemŽ 146, *miškų pilkžemiai* (plg. rus. серые лесные почвы) GeolŽ 114.

Dabartinėje lietuvių terminijoje šią funkciją turinčių sudėtinių terminų pažyminiai dažniai eina būdvardžiai su priesaga *-inis*, *-ė*, negu daiktavardžių kilmininkai. Pastarojo tipo žodžių junginių negalima atsisakyti, nes ne iš kiekvieno daiktavardžio galima padaryti būdvardį su priesaga *-inis*, *-ė*.

2. Išorinės arba vidinės fizinės ypatybės: A – struktūra, konsistencija, B – potencija, C – spalva ir kt.

A. Kai sudėtinio termino šalutinis dėmuo rodo natūralios ar dirbtinės medžiagos struktūrą arba konsistenciją, jis gali būti reiškiamas:

a) įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *grūduotoji uoliена* (plg. rusų зернистая порода) GeolŽ 111, *ruplesis* || *smulkusis smėlis* (plg. rusų грубозернистый || мелкий песок) PolŽ 278, *dulsvasis* || *skaidrusis kvarcas* (plg. rusų дымчатый || прозрачный кварц) GeolŽ 60, *purusis gruntas* (plg. rusų рыхлый грунт) MelŽ 63;

b) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *skaidulinis gipsas* (plg. rusų волокнистый гипс) GeolŽ 34, *kristalinė uoliena* (plg. rusų кристаллическая порода) GeolŽ 112, *klintinės pintys* (plg. lot. *Calcarea*, rusų известковые губки) GeolŽ 40;

e) sudurtiniu būdvardžiu, pvz.: *daugiaatomės dujos* (plg. rusų многоатомный газ) FizŽ 19, *smulkiagrūdis smėlis* (plg. rusų мелкозернистый песок) GeolŽ 102, *storapluoštė* || *plonapluoštė medvilnė* (plg. rusų тонковолокнистый || грубоволокнистый хлопок) TekstŽ 16 || 17.

B. Kai sudėtinio termino šalutinis dėmuo rodo dirbtinės arba natūralios medžiagos potenciją, jis gali būti reiškiamas:

a) įvardžiuotiniu kokybiniu būdvardžiu, pvz.: *degiosios dujos* (plg. rusų горючие газы) PolŽ 64, *rišlusis gruntas* (plg. rusų связанный грунт) PolŽ 77, *birusis smėlis* (plg. rusų сыпучий песок) PolŽ 278;

b) įvardžiuotiniu ar paprastu veikiamosios rūšies dalyviu, pvz.: *džiūstantysis aliejus* (plg. rusų высыхающее масло) PolŽ 183, *atitekantis vanduo* (plg. rusų притекающая вода) MelŽ 194, *cementuojantieji milteliai* (plg. rusų цементирующий песок), PolŽ 308, *sukepantis molis* (plg. rusų спекающаяся глина) GeolŽ 34;

c) įvardžiuotiniu neveikiamosios rūšies dalyviu, pvz.: *sugeriamoji alyva* (plg. rusų поглотительное масло) PolŽ 183, *īsisavinamasis vanduo* (plg. rusų усваеваемая вода) MelŽ 195 (= *sunaujojamas*), *sprogstamosios dujos* (plg. rusų гремучий газ) PolŽ 62.

C. Kai sudėtinio termino šalutinis dėmuo nurodo natūralios arba dirbtinės medžiagos spalvą, jis dažniausiai esti reiškiamas įvardžiuotiniu būdvardžiu, pvz.: *mėlynasis* || *žalsvasis* || *raudonasis dumblas* (plg. rusų голубой || зелёный || красный ил) GeolŽ 54, *baltasis molis* (plg. rusų белая глина) GeolŽ 34, *rusvosios anglis* (plg. anglų brown coal) AnglŽ 27.

3. Panaudojimo paskirtis. Sudėtinio termino pažymininis dėmuo šiuo atveju dažniausiai esti reiškiamas:

a) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *puošmeninis akmuo* (plg. rusų штученный камень) GeolŽ 58, *porcelianinis molis* (plg. rusų фарфоровая глина) GeolŽ 34, *statybinis smėlis* (plg. rusų строительный песок) GeolŽ 103, *žaliaivinė medvilnė* (plg. rusų хлопок-сырец) TekstŽ 17, *veidrodinis stiklas* (plg. rusų зеркальное стекло) PolŽ 406, *laboratorinis vaškas* (plg. rusų лабораторный воск) ChemŽ

162, *pašarinė druska* (plg. rusų *кормовая поваренная соль*) ChemŽ 213, *spausdininis metalas* (plg. rusų *минографический металл*) ChemŽ 256, *maišinis audinys* (plg. rusų *мешочная ткань*) PolŽ 438, *braižybinis popierius* (plg. rusų *чертежная бумага*) PolŽ 33, *ataudinis šilkas* (plg. rusų *утючный шелк*) TekstŽ 38;

b) įvardžiuotiniu neveikiamosios rūšies dalyviu, pvz.: *geriamasis vanduo* (plg. rusų *питьевая вода*) MelŽ 195, *suvirinamasis plienas* (plg. rusų *сварочная сталь*) PolŽ 402, *vyniojamasis || rašomasis popierius* (plg. rusų *обёрточная || писчая бумага*) PolŽ 33, *lipdomasis vaškas* (plg. rusų *лепной воск*) PolŽ 55, *virinamoji rūgštis* (plg. rusų *варочная кислота*) PolŽ 141;

c) prepoziciniu valdomojo daiktavardžio kilmininku, pvz.: *litavimo rūgštis* (plg. rusų *наяльная кислота*) PolŽ 140, *gumos klijai* (plg. rusų *резиновый клей*) PolŽ 144, *langų stiklas* (plg. rusų *оконное стекло*) PolŽ 406, *kelių degutas* (plg. rusų *дорожный дёготь*) PolŽ 85, *kepimo milteliai* (plg. rusų *пекарный порошок*) ChemŽ 148, *skalbimo muilas* (plg. rusų *мыло для стирки*) ChemŽ 253, *alaus mielės* (plg. anglų *beer yeast*) AnglŽ 19;

d) valdomųjų daiktavardžių postpoziciniais linksniais, pvz.: *stiklas buteliams* (plg. rusų *бутылочное стекло*) PolŽ 406, *audinys drabužiams* (plg. rusų *одежная ткань, волк.* *Anzugsgewebe*, anglų *wear fabric*) TechT (2)5.

4. Kilmės objektas. Šią santykinę reikšmę turinčių sudėtinių terminų šalutinis dėmuo gali būti reiškiamas:

a) valdomo daiktavardžio kilmininku, pvz.: *beržo || medžio || durpių degutas* (plg. rusų *берёзовый || древесный || торфяной дёготь*) PolŽ 85, *kaulų anglys* (plg. rusų *костяной угол*) PolŽ 450, *rūdos uoliена* (plg. rusų *рудоносная порода*) PolŽ 308, *šlako vata* (plg. rusų *шлаковая вата*) TekstŽ 40 *medžio derva* (plg. rusų *древесная смола*) PolŽ 388, *lapuočių celuliozė* (plg. rusų *целлюлоза из древесины лиственных пород*) TekstŽ 9;

b) būdvardžiu su priesaga *-inis*, *-ė*, pvz.: *skalūninis bitumas* (plg. rusų *сланцевый битум*) PolŽ 27, *nuosėdinė uoliena* (plg. rusų *осадочная порода*) PolŽ 308, *medvilninis audinys* (plg. rusų *хлопчатобумажная ткань*) PolŽ 428, *augalinės || gyvulinės anglys* (plg. rusų *растительный || животный угол*) PolŽ 448, *viloninis krepas* (plg. rusų *шерстяной креп*) TekstŽ 14, *celiuliozinis šilkas* (plg. rusų *искусственный шелк*) TekstŽ 38, *kvarcinis smėlis* (plg. rusų *кварцевый песок*) GeolŽ 102, *magminė uoliena* (plg. rusų *магматическая порода*) GeolŽ 112.

Retais atvejais sudėtinio termino pagrindinis dėmuo dar gali nurodyti dirbtinę medžiagą, o šalutinis – išradėja, kuris tą medžiagą yra pagaminės (pvz.: *Vudo metalas*, plg. *металл Вуда* PolŽ 192). Nelabai produktyvi taip pat ir santykinė būdo reikšmė. Šią reikšmę turinčių sudėtinių terminų pagrindinis dėmuo nurodo dirbtinę medžiagą, o šalutinis – jos gamybos būdą, pvz.: a) *lietinis betonas* (plg. rusų *литой бетон*) PolŽ 26; b) *trintieji dažai* (plg. rusų *тёрговые краски*) PolŽ 164 ir pan.

§ 21. Valdomojo ir šliejamojo pažymonio sudėtinių terminų randame visuose lietuviškuose terminų žodynuose. Daugiausia jų vis dėlto galima aptikti tų mokslo sričių terminijoje, kur sąvokos nėra griežtai susistemintos ir terminai

nepakankamai taksonomiškai sunorminti. Be to, šių tipų terminai dažnai įvardija tik iš dalies arba, kitais žodžiais tariant, pusiau terminologizuotas sąvokas. Normindami šio tipo terminus, transformacijos pagalba specialistai dažnai gali patikslinti terminų semantinį apibrėžtumą.

Dažniausiai esti transformuojami šių tipų dvižodžiai sudėtiniai terminai:

1) ($N_{nom} + N_{dat} \vee abl \vee loc$) → ($A_1 + N$)_{nom}, pvz.: *audinys drabužiams* (plg. rusų одеждная ткань, vok. *Anzugsgewebe*, angl. *wear fabric*) EkŽ 5 → *drabužinis audinys, dauginimas atlankomis* (plg. rusų размножение отводками) BotŽ 103 → *atlankinis dauginimas, jautumas šviesai* (plg. rusų световая чувствительность) ChemŽ 131 → *šviesinis jautumas* ir pan.

2) ($N_{nom} + P_r + N_{gen \vee acc \vee abl}$) → ($A_c + N$) $\vee$ ($A_1 + N$)_{nom}, pvz.: *statyba be projekto* (plg. rusų беспроектное строительство) EkŽ 224 → *beprojektė statyba, nurašymas be akcepto* (plg. rusų безакцептное списание) EkŽ 214 → *beakceptis nurašymas, duburys be nuotakio* (plg. rusų бессточная котловина) MelŽ 48 → *be-nuotakis duburys; įmoka į biudžetą* → (plg. rusų внос в бюджет) EkŽ 28 → *biudžetinė įmoka, atsiskaitymas pagal sutartis* (plg. rusų расчёт по договорам) EkŽ 190 → *sutartinis atsiskaitymas; kontaktorius su spragtuku* (plg. rusų контактор с защелкой) PolŽ 154 → *spragtukinis kontaktorius* ir pan.

3) ($N_{nom} + P_1$) → ($N_{nom} + N_{abl}$) $\vee$ ($P_p + N$)_{nom}, pvz.: *sriegimas įvalcuojant* (plg. rusų накатка резьбы) PolŽ 212 → *sriegimas įvalcavimu arba įvalcuojamas sriegimas; įtempimas sukant* (plg. rusų скручивающее напряжение) PolŽ 217 → *Įtempimas sukimu arba sukamasis įtempimas; suvirinimas suduriant* (plg. rusųстыковая сварка) PolŽ 371 → *suvirinimas sudūrimu arba suduriamasis suvirinimas* ir pan.

4) ($N_{nom} + A_d$) → ($P_p + N$)_{nom} $\vee$ ($A_1 + N$)_{nom}, pvz.: *persiuntimas išpirktinai* (plg. rusų пересылка наложенным платежом) EkŽ 143 → *išperkamasis persiuntimas arba išpirktinis persiuntimas; apkalimas skėstinai* (plg. rusų обшивка вразбенжку) PolŽ 237 → *skečiamasis apkalimas arba skėstinis apkalimas* ir pan;

5) ($N_{nom} + V$) → ($N_{gen} + N_{nom}$), pvz.: *tikimybė išgyventi || mirti* (plg. rusų вероятность доисития || смерти) EkŽ 27 → *išgyvenimo || mirties tikimybė, leidimas išvežti || įvežti* (plg. rusų разрешение на вывоз || ввоз) EkŽ 184 → *išvezimo || įvežimo leidimas* ir pan.

Ne visas aukščiau minėtų valdomojo ir šliejamojo pažyminio sudėtiniai terminų transformas galima įteisinti atitinkamų mokslo šakų terminijoje. Sprendžiant šio tipo terminų transformacijos pateisinimo klausimą, būtina atsižvelgti į dvi aplinkybes: 1) derinamojo pažyminio žodžių junginiai geriau tinkai tinka sąvokų opozicijoms išskirti ir rūšiniams terminams sudaryti ir 2) kadangi tokius junginius transformuojant kai kurie esminiai sąvokų požymiai gali būti perkeliami (pvz., dalies požymiai sužiekiami visumai, o visumos – daliai ir t. t.), tai, įteisinant transformas, būtina atsižvelgti į klasifikacines sutrumpintais terminais (transformomis) įvardijamų sąvokų ypatybes²⁷. Specializuotų dvižodžių ($N_{nom} + N_{dat}$) tipo terminų (pvz.: *amperas kilogramui, džaulis metrui, liumenas vatui* ir pan.) transformacija neleistina visais atvejais.

²⁷ Teoriniu aspektu plačiau žr. Д. С. Лотте, Краткие формы научно-технических терминов, М., 1971.

IŠVADOS

1. Sudėtiniais terminais laikytini ne visi terminų žodynuose pateikiamų dvižodžiai junginiai, o tik tie, kurių pagrindiniai dēmenimis eina daiktavardžiai. Vadinas, sudėtiniais terminais eina tik autosemantiniai, bet ne sinsemantiniai terminologizuoti žodžių junginiai. Dabartinėje lietuvių kalboje daugiausia vartojama iš dviejų dēmenų sudarytų sudėtinų terminų, kurių didžiąją dalį sudaro rūšiniai terminai. Sudėtinų terminų semantinė dominantė (didžiausią prasmės krūvį turintis žodis) ir pagrindinis dēmuo ne visada sutampa.

2. Sudėtinų terminų struktūrai turi reikšmės du dalykai: 1) pagrindinio ir šalutinių dēmenų gramatiniai santykiai ir 2) pagrindinio ir šalutinių dēmenų sistematiniai santykiai. Iš dviejų dēmenų sudaryti sudėtiniai terminai pagal pagrindinio ir šalutinių dēmenų sintaksinius santykius skirstytini į tris grupes: a) derinamojo pažymonio, b) valdomojo pažymonio ir c) šliejamojo pažymonio.

3. Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje sudaro 11 dažniau vartojamų gramatinių konfigūracijų, būtent: 1) įvardžiuotinis (ar paprastas) būdvardis + daiktavardis (derinamas žodžių junginys); 2) būdvardis su priesaga *-inis*, *-ė* + daiktavardis (derinamas žodžių junginys); 3) įvardžiuotinis (ar paprastas) neveikiamasis dalyvis + daiktavardis (derinamas žodžių junginys); 4) įvardžiuotinis (ar paprastas) veikiamasis dalyvis + daiktavardis (derinamas žodžių junginys); 5) sudurtinis būdvardis + daiktavardis (derinamas žodžių junginys); 6) daiktavardis + daiktavardis (priedėlio tipo žodžių junginys); 7) daiktavardis + daiktavardis (linksnio valdymo žodžių junginys); 8) daiktavardis + prielinksnis + daiktavardis (prielinksnio valdymo žodžių junginys); 9) daiktavardis + prišlietas padalyvis; 10) daiktavardis + prišlieta bendaratis; 11) daiktavardis + prišlietas prieveiksmis.

4. Reikšmingesnės dvižodžių sudėtinų terminų tematinės grupės yra šios: 1) instrumentų pavadinimai; 2) veiksmų arba procesų pavadinimai; 3) gyvių ir augalų pavadinimai; 4) ypatybių pavadinimai; 5) natūralių ir dirbtinių medžiagų pavadinimai ir kt.

4.1. Jeigu dvižodžio sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu eina instrumento arba agento pavadinimas, tai šalutinis tokio termino dēmuo gali nurodyti: a) išskiriama ją to instrumento arba agento veikimo ypatybę; b) sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu įvardijamo instrumento arba agento panaudojimo paskirtį; c) visumą (mašiną, įrenginį ir kt.), kurios dalimi (detale) laikytinas sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu įvardijamas agentas arba instrumentas; d) medžiągą ar energiją, kuri būtina, kad veiktu sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu įvardijamas agentas arba instrumentas; e) išskiriama detalę, kuri yra sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu įvardijamo instrumento arba agento vienas svarbiausių elementų; f) išradėją, kuris sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu įvardijamą instrumentą arba agentą yra sukūręs; g) formą, kuri yra būdinga sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu įvardijamam instrumentui arba agentui; h) medžiągą, iš kurios ištisai ar iš dalies yra pagamintas sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu įvardijamas instrumentas arba agentas.

4. 2. Jeigu dvižodžio sudėtinio termino pagrindiniu dēmeniu eina gyvio ar augalo pavadinimas, tai šalutinis tokio termino dēmuo gali nurodyti gyvio ar au-

galo: a) mitybos objektą; b) gyvenamają ar augimo vietą; c) kilmės vietą; d) išorines kūno ypatybes (formą, spalvą ir kt.); e) vidines ypatybes (subjekto pojūčiaių suvokiamas ypatybes, palinkimą į ką ir kt.); f) atskiro organo skiriamąsias ypatybes (formą, spalvą ir kt.); g) tyrinėtoją, išskyrusį ir aprašiusį sudėtinį terminu įvardijamą gyvių ar augalų rūšį; h) laiką, kada gyvis būna aktyvus, veisiai, augalas žydi, vaisius mezga; i) augalo arba jo vaisių paskirtį, panaudojimą; j) subjekto vertinamąją sisteminę ypatybę.

4.3. Jeigu dvižodžio sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu eina veiksmo žodiniui abstrakčiai reiškiamo veiksmo arba proceso pavadinimas, tai tokio termino šalutinis dėmuo gali nurodyti: a) objektą, kurį tas veiksmas liečia, arba objektą, kuriame vyksta tas procesas; b) būdą, arba išskiriamąją veiksmo ar proceso vyksmo ypatybę; c) subjekto vertinamąją ypatybę; d) veiksmo arba proceso vyksmo laiką; e) veiksmo paskirtį.

4.4. Jeigu dvižodžio sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu eina būdvardinius abstraktas, kuriuo nurodoma ypatybė, tai šalutinis tokio termino dėmuo gali apibūdinti: a) sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu žymimos ypatybės tiesioginį objektą; b) sudėtinio termino pagrindiniu dėmeniu žymimos ypatybės netiesioginį objektą; c) subjekto vertinamąją ypatybę.

4.5. Jeigu dvižodžio sudėtinio termino pagrindinis dėmuo įvardija natūralią arba dirbtinę medžiagą, tai šalutinis tokio termino dėmuo gali apibūdinti: a) vietą, kur ta medžiaga natūraliai būna arba kur ji susidaro; b) išorines arba vidines fizines tos medžiagos ypatybes; c) panaudojimo paskirtį; d) kilmę ir kt.

5. Transformacijos atvejų pasitaiko visose sudėtinių terminų grupėse. Transformuoti gali būti ne tik viena, bet dvi, trys ir net dar daugiau. Kadangi sudėtiniai terminai pastovumu neprilygsta vienažodžiams terminams, tai pirmųjų norminimo praktikoje transformacija vaidina palyginti svarbų vaidmenį.

Sutrumpinimai

I

AnglŽ	— A. Novodvorskis, Anglu-lietuvių kalbų politechnikos žodynas, Vilnius, 1958.
Aug anat	— J. Dagys, Augalų anatomija, Vilnius, 1950.
BotŽ	— Botanikos terminų žodynas, Vilnius, 1965.
ChemŽ	— K. Daukšas, Chemijos žodynas, Vilnius, 1960.
EkŽ	— Rusiškai lietuviškas ekonomikos terminų žodynas, Vilnius, 1966.
FizŽ	— Fizikos terminų žodynas, Vilnius, 1958.
Flor	— Lietuvos TSR flora, I—IV, Vilnius, 1959—1971.
GeolŽ	— V. Gudelis, Geologijos ir fizinės geografijos terminų žodynas, Vilnius, 1956.
Gram	— Lietuvių kalbos gramatika, Vilnius, I — 1965, II — 1971.
LBŽ	— Lietuviškas botanikos žodynas, Kaunas, 1938.
MelŽ	— J. Čeičys, Melioracijos terminų žodynas, Vilnius, 1960.
NBZ	— V. Natali, Bestuburių zoologija, Vilnius, 1966.
Paukšt	— T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai, I—III, Vilnius, 1955—1959.
PolŽ	— Rusų-lietuvių kalbų politechninis žodynas, Vilnius, 1959.
Sod	— V. Venskutonis, I. Štaras, Sodininkystė, Vilnius, 1959.
SportŽ	— Sportinių terminų žodynas, Vilnius, 1959.
TechT	— Technikos terminai, 1—29, Kaunas, 1960—1969.
TeisŽ	— Teisinių terminų žodynas, Vilnius, 1954.
TekstŽ	— A. Jurevičius ir A. Čižas, Aiškinamasis tekstilės terminų žodynas, I, Vilnius, 1962.

Vad aug	— P. Snarskis, Vadovas Lietuvos augalams pažinti, Vilnius, 1968.
Vad vab	— A. Lešinskas, S. Pileckis, Vadovas Lietuvos vabzdžiams pažinti, Vilnius, 1967.
Vad žind	— T. Ivanauskas, N. Likevičienė, S. Maldžiūnaitė, Vadovas Lietuvos žinduoliams pažinti, Vilnius, 1964.
Valg gryb	— J. Mazelaitis, A. Minkevičius, Valgomieji ir nuodingieji grybai, Vilnius, 1957.
Žuv	— A. Grigelis ir kt., Žuvininkystė, Vilnius, 1967.
Žūž	— V. Anskaitis, M. Kilas, Rusų-lietuvių kalbų žemės ūkio terminų žodynai, Vilnius, 1971.

II

A	— <i>adjectivum „būdvardis“</i>
A ₁	— <i>būdvardis su priesaga -inis-, -ė</i>
Ac	— <i>adjectivum compositum „sudurtinis būdvardis“</i>
Ad	— <i>adverbium „prieveiksmis“</i>
N	— <i>nomen „daiktavardis“</i>
Pa	— <i>participium activi „veikiamasis dalyvis“</i>
Pp	— <i>participium passivi „neveikiamasis dalyvis“</i>
Pr	— <i>praepositio „prielinksnis“</i>
P ₁	— <i>participium adverbialis „padalyvis“</i>
→	— <i>galimos transformacijos ženklas</i>
→ × →	— <i>negalimos transformacijos ženklas</i>
Kiti ženklai	— <i>iprastiniai formaliosios logikos simboliai.</i>

К. ГАЙВЯНИС

ДВУЧЛЕННЫЕ СОСТАВНЫЕ ТЕРМИНЫ В СОВРЕМЕННОМ ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В статье рассматривается инвентарь грамматических конфигураций двучленных составных терминов в современном литовском языке. Более продуктивными являются 11 грамматических конфигураций: 1) местоименное прилагательное + имя существительное (атрибутивное словосочетание); 2) имя прилагательное с суффиксом *-inis*, *-ė* + имя существительное (атрибутивное словосочетание); 3) местоименное причастие страдательного залога + имя существительное (атрибутивное словосочетание); 4) местоименное причастие действительного залога + имя существительное (атрибутивное словосочетание); 5) сложное прилагательное + имя существительное (атрибутивное словосочетание); 6) имя существительное + имя существительное (атрибутивное словосочетание типа приложения); 7) управляющее имя существительное + управляемое имя существительное; 8) управляющее имя существительное + предлог + управляемое имя существительное; 9) имя существительное + примыкающее деепричастие; 10) имя существительное + примыкающая неопределенная форма глагола; 11) имя существительное + примыкающее наречие.

Выделяются несколько тематических групп составных терминов (напр., названия инструментов и агентов, систематизация растений и животных, названия трудовых процессов и операций, названия свойств и т.д.) и определяются основные функции их видовых компонентов.

Составные термины в целом более изменчивый пласт терминолексики, чем, например, однословные термины. Поэтому в литовской научно-технической терминологии часто наблюдается трансформация этого рода терминов. Она обусловлена в основном тремя причинами: 1) несоответствием между моделями составных терминов и словосочетаний, употребляемых в других стилях литературного языка; 2) аналогией видовых терминов в смежных терминосистемах; 3) влиянием других языков. В статье рассматриваются и оцениваются более частные случаи такой трансформации.